

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie a patopsychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Markéta Zdrálková

Agresivita u dětí předškolního věku

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím literatury uvedené v seznamu mé práce.

Poděkování:

Děkuji Mgr. Michaele Pugnerové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, ochotu a vstřícnost.

Děkuji všem kolegyním z mateřských škol, které byly ochotné spolupracovat.

Obsah

Úvod	6
1 Agresivní chování, agresivita a agrese	7
1.1 Agresivní chování	7
1.1.1 Psychologická charakteristika agresivního chování.....	7
1.1.2 Teorie agresivního chování	8
1.1.3 Aktivace agresivního chování	9
1.1.4 Motivace agresivního chování	10
1.2 Agresivita	10
1.3 Agrese	11
1.3.1 Stupně agrese	12
1.3.2 Druhy agrese	13
1.3.3 Varianty agrese a agresivního chování	14
1.3.4 Směry agrese	15
1.3.5 Typy agrese	15
2 Agresivní chování u dětí předškolního věku	17
2.1 Projevy agresivního chování.....	17
2.1.1 Nitroděložní vývoj a doba krátce po porodu.....	17
2.1.2 Vývoj agresivního chování od narození do tří měsíců.....	18
2.1.3 Vývoj agresivního chování od tří do devíti měsíců	19
2.1.4 Vývoj agresivního chování od devíti do osmnácti měsíců.....	20
2.1.5 Vývoj agresivního chování od osmnácti měsíců do tří let	21
2.2 Dítě předškolního věku	22
2.2.1 Formování citových projevů	22
2.2.2 Morálně-etický vývoj	23
2.2.3 Autorita.....	23
2.3 Faktory/příčiny ovlivňující agresivní chování	24
2.3.1 Dědičnost	25
2.3.2 Biologické předpoklady	25
2.3.3 Duševní nemoc a užívání psychoaktivních látek	26
2.3.4 Vliv prostředí	26
2.3.5 Vliv mediálního násilí	28
3 Zvládání agrese.....	29
3.1 Tresty	29
3.2 Zvládání agresivního chování pomocí hry.....	29
3.1.1 Hry pro usměrňování agresivity dle A. Erkert	30
3.1.2 Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu dle Z. Šimanovského.....	34
4. PRAKTICKÁ ČÁST	41
4.1 Úvod.....	41
4.2 Výzkumné cíle	41
4.3 Výzkumné předpoklady (VP)	41
4.4 Popis sledovaného vzorku	41
4.5 Metody výzkumného šetření.....	42
4.6. Postup při sběru dat.....	42
4.7. Šetření	42
4.7.1 Šetření výzkumných předpokladů.....	42
4.7.2 Šetření dat z dotazníku	45
V této části se zabývám vyhodnocením otázek z dotazníku, jehož výsledky jsou taktéž graficky a tabulkově zpracovány.....	45
4.8 Diskuze	55

Závěr.....	58
Literatura	59
Přílohy:	61
Příloha č. 1 Příběhy s pohybem	62
Příloha č. 1 Příběhy s pohybem	64
Příloha č. 2 Pohlazení na každý den	66
Příloha č. 3 Dotazník	68
Anotace.....	71

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala Agresivitu u dětí předškolního věku.

První část mé práce bude teoreticky orientovaná, koncipovaná jako analýza dostupné literatury, jejíž následná syntéza bude tvořit ucelený přehled o této problematice. V první kapitole se budu věnovat vysvětlení pojmů agresivní chování, agresivita a agrese a v následující druhé kapitole se již konkrétně zaměřím na agresivní chování u dětí předškolního věku. Kapitola bude popisovat projevy agresivního chování v jednotlivých vývojových fázích dítěte. Třetí kapitola se bude věnovat zvládání agresivního chování u dětí předškolního věku.

Ve druhé, praktické části, mé bakalářské práce se budu věnovat zmapování situace zvládání problémového/agresivního chování v opavských Mateřských školách.

1 Agresivní chování, agresivita a agrese

Již v prvních letech života se u člověka na základě instinktivní výbavy utvářejí agresivní sklony. Mnoho psychologů zastává názor, že agresivnímu chování se dítě učí pomocí zkušeností a zprostředkovaně tím, co vidí ve svém okolí. Dítě si během života vytváří scénáře, ze kterých si pak vybírá, jak se bude chovat v situaci, která nastala. Scénáře obsahují takové způsoby jednání, které vedly k úspěchu. Pokud rodič či jiná osoba dopustí, aby si dítě do paměti uložilo scénář, kdy bylo úspěchu dosaženo agresivním jednáním, bude tak reagovat v dalších podobných situacích. Agresivní scénáře si dítě vytváří podle toho, co vidí v rodině, v mateřské škole, v televizi atd. Scénáře si dítě procvičuje a používá je ve své fantazii a při hře.¹

1.1 Agresivní chování

Agresivní chování můžeme definovat jako chování, kterým dochází k porušování společenských norem či omezování lidských práv. Projevem agresivního chování bývá omezování, různé druhy poškozování či ničení. Rozdíl mezi agresí a agresivitou je následující: agrese je projev (agresivního) chování, a agresivita je sklon k (agresivnímu) chování. Chováním, které obsahuje praky agrese, se člověk snaží odstranit různé překážky a také bývá obranným mechanismem v případech, kdy člověk potřebuje vyřešit problém - řešením pak bude útok na zdroj či cíl, který ho ohrožuje.²

1.1.1 Psychologická charakteristika agresivního chování

Člověk, který se chová agresivně, jedná většinou na základě jistého citového prožitku. Tento emoční prožitek vede tohoto člověka k tomu, aby jednal násilně, agresivně. Je ovšem rozdíl, zda člověk jedná v afektu (v popředí je emoční složka), či jedná agresivně ze své vypočítavosti (v popředí je rozumová složka). Pokud člověk pociťuje nepohodu a převládají v něm negativní pocity, může dojít k emočnímu tlaku, který vyvolá násilné jednání, tzv. afektivní agrese. Typickým spouštěčem agrese je vztek či hněv. Agresivní chování může být

1 Srov.: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*, 1. vyd., Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9, s. , s. 23-24.

2 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9, s. 266.

také jistým obranným mechanismem v případě, kdy je člověk frustrován či zoufalý a trpí úzkostí a strachem. Čím déle je člověk a čím intenzivnější je toto prožívání, tím roste tendence reagovat agresivně. K agresivnímu chování rovněž dochází v důsledku špatného posouzení, zpracování a vyhodnocení situace.³

1.1.2 Teorie agresivního chování

Sociologický slovník se zmiňuje o teoriích agresivity. Tyto teorie vysvětlují různá pojetí agresivity. Některé teorie zmiňují, že je agresivita vrozená, jiné teorie popisují agresivitu jako reakci na podněty z vnějšího okolí a jiné teorie se zabírají agresivitou z hlediska učení, kdy se člověk naučí chovat agresivně, protože má toto chování naučeno jako určitý vzorec chování. Agresivita z hlediska psychoanalytiků je také chápána jako negativní naladění člověka vůči okolnímu světu a kultuře. Sociologické teorie chápou agresivitu z hlediska sociálního prostředí, které člověka obklopuje a zajímá se o celkové zvládnutí agresivního chování, zkoumáním výchovných prostředků či společenských struktur a jejich vlivu.⁴

Sigmund Freud (lékař-neurolog, psycholog, psychoanalytik - zakladatel psychoanalýzy) a jeho teorie agrese vychází z tzv. agresivního pudu, který souvisí s pudem smrti. Pud smrti dle Freuda předurčuje člověku jeho smrtelnost, jež je v průběhu života doprovázena agresivním jednáním, které následně vede k destrukci člověka jako takového.⁵ E. Fromm rozlišuje agresi benigní a maligní (viz. 1.3.2 Stupně a druhy agrese) a dle jeho výkladu je agrese jistým způsobem lidského jednání, jehož náplní je působení škody.⁶

Vývojová teorie Erika Eriksona (psycholog, psychoanalytik, stoupenec neofreudismu, zástupce psychoanalytické ichpsychologie) vymezuje vývojové fáze jedince, kdy je z hlediska násilného chování významný první fáze, ve které si dítě prochází etapou získávání bazální důvěry v celý svět. Pokud si dítě projde touto etapou a získá díky ní pocit jistoty a naděje při řešení každodenních potíží, má vytvořen základ pro správné jednání, konkrétně jednání bez

3 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 764.

4 Srov.: JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Portál: Praha, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0, s. 16.

5 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 762.

6 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 762.

známek násilí a bezohlednosti.⁷

Albert Bandura (psycholog, představitel behaviorismu i kognitivní psychologie) se v rámci sociálního učení zaměřuje na učení nápodobou, kterým se dá agresivnímu jednání naučit v tom případě, kdy člověk pravidelně či velmi často pozoruje agresivní projevy jiných lidí, aniž by jejich jednání bylo potrestáno.⁸

John Bowlby (anglický psychiatr, psychoanalytik, vychází z darwinismu a freudismu) vysvětluje Bowlbyho teorií vazby agresivitu u dětí neuspokojenou bazální jistotou, kterou dává dítěti jeho matka, která u dítěte vytváří základní pocit jistoty a bezpečí. Pokud dojde k oddělení matky a dítěte nebo pokud si matka dítěte nevěnuje, je dítě ve stresu a snaží se poutat pozornost různými způsoby, např. křikem, vztekáním se, neklidem, aj. Pokud dojde k narušení základní bazální jistoty, mívá dítě následně problémy s poruchami chování. Je důležité, aby děti měly s rodiči citovou vazbu, která bude pro děti jistá a bezpečná, pokud tomu tak není, stává se, že jsou pak děti ve škole nejisté, upozorňují na sebe, mohou být hyperaktivní. Tyto děti také často lžou, mohou mít větší sklony k závislostem či vyhledávání různých problémových partiček vrstevníků a také mívají problémy s dodržováním společenských pravidel.⁹

1.1.3 Aktivace agresivního chování

Pankeep rozlišuje tři druhy neuronálně-hormonálních aktivací agresivního chování, které se projevují na neurofyzilogické úrovni a mají odlišné výrazové a vztahové chování:

- a) Frustrace/strach, který bývá spojený s obranou či protiútokem.
- b) Agrese lovce oběti. U tohoto druhu agrese má člověk ze svého jednání radost, což může vyústit až k velice nebezpečné, rozumově promyšlené agresi. Není to spontánní agresivní chování.
- c) Hierarchická agrese, související s (většinou mužskou) dominantní rolí.¹⁰

7 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd, rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 763.

8 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 763.

9 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 17-19.

10 Srov.: PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci: v životě i v procesu psychoterapie*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-593-0, s. 22.

1.1.4 Motivace agresivního chování

Agresivní chování většinou vyvolává pocit neuspokojení nějaké potřeby, objevuje se v případech pocitu ohrožení, ale i v případě, že člověk cítí jisté přesycení či naopak nedostatek nějaké potřeby. Agresivní chování a následné jednání je projevem, jež má vést k dosažení určitého cíle. Níže se zaměřím na potřebu stimulace, orientace, potřebu citové jistoty a bezpečí a potřebu seberealizace a sebepotvrzení.¹¹

Potřeba stimulace - pro člověka je důležitá sociální stimulace, která by měla být v rovnováze. Nadměrná stimulace, podnětové přesycení, omezení osobního prostoru a naopak nuda, nedostatek podnětů a pocit prázdnoty mohou vyvolat agresivní jednání.

Potřeba orientace – V případě, že se člověk dostane do neznámé situace či do prostoru, kde je větší množství lidí, nemusí správně pochopit nastavená pravidla či požadavky skupiny a dojde k tomu, že se člověk začne cítit v ohrožení, což může vyvolat agresivní reakci.

Potřeba citové jistoty a bezpečí - při neuspokojení potřeby citové jistoty a potřeby bezpečí vzniká citová deprivace, díky níž člověk nedokáže rozlišovat úmysly lidí ve svém okolí a bere jako by ho ti lidé ohrožovali. Agresivní projevy tohoto člověka pak vycházejí z citového strádání a nedostatku empatie. Takový člověk nedokáže smysluplně rozlišovat pozitivní a negativní vztahy s lidmi a tudíž adekvátně reagovat.

Potřeba seberealizace a sebepotvrzení – Každý člověk potřebuje, aby byl oceněn a akceptován jako osobnost. V případě, že není naplněna tato potřeba, může si člověk agresivním chováním tuto potřebu nahrazovat.

1.2 Agresivita

Agresivitou se rozumí „*tendence k násilnému uspokojení potřeb nebo k sebeprosazení. Může se projevovat skrytě, v podobě nějaké sociálně akceptovatelné činnosti, nebo zjevně, v podobě otevřené agresivní aktivity (verbálně nebo jiným způsobem)*“.¹²

11 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 766-768. V následujících odstavcích čerpám právě z této publikace.

12 VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do psychologie*, neznámé vyd., dotisk, Praha: Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0015-3, s. 64.

Pojem agresivita pochází z latinského slova *aggressivus* neboli útočný¹³ a charakterizuje „*vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresí. V širším smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Někdy se tím míní i celkové úsilí organismu dosáhnout uspokojení vlastních potřeb (...).*“¹⁴

Agresivitou označujeme „*tendence k útočnému jednání vůči druhé osobě či okolí; u člověka je její příčinou často frustrace.*“¹⁵

Pedagogický slovník definuje agresivitu jako útočnost, čili „*tendenci projevovat nepřátelství, ať už slovně nebo útočným činem; tendenci prosazovat sám sebe, své zájmy a cíle bezohledně, nemilosrdně až brutálně; tendenci ovládnout sociální skupinu, získat takové postavení, které umožňuje vnucovat jí určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu jednotlivých členů.*“¹⁶

Sociologický slovník popisuje agresivitu jako „*sklon k útočnému jednání vůči druhému, kdy určitou míru agresivity lze pozorovat u každého jedince.*“¹⁷

Agresivitou rozumíme „*víceméně trvalou vlastnost, kterou každý máme v nějaké míře a která je v pozadí za oním agresivním chováním, čili (jak se někdy odborně říká) je jeho motivickou základnou.*“¹⁸

1.3 Agrese

Agrese je projevem agresivity a projevuje se různě. Člověk, který jedná agresivně, aby prosadil svůj názor, záměr či pozici brzy začne ztrácet přípustné hranice a bude takto jednat i při sebemenším problému. V pozdějším věku se u těchto lidí projeví sklon k násilnému chování.¹⁹ Agrese, jak jsem již psala výše je tedy projev/akt (agresivního) chování člověka.²⁰

13 Srov.: EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

14 EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

15 HARTL, Pavel, *Psychologický slovník*. Praha: BUDKA, 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5, s. 8.

16 PRŮCHA J., WALTEROVÁ E., MAREŠ J. *Pedagogický slovník*. Nové, rozšířené a aktualizované vydání. Vyd. 6. Praha: Portál, 2009. 395s. ISBN 978-80-7367-647-6, s. 17.

17 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Portál: Praha, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0, s. 16.

18

19 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 67.

Pojem agrese pochází z latinského slova *aggressio* neboli výpad či útok a můžeme ho popsat jako typ jednání, kterým se člověk projevuje, přičemž cílem tohoto jednání je ublížení, zaútočení či záměr ublížit.²¹

Psychologický slovník označuje agresi jako „*nepřátelství, útočnost či výbojnost v jednání vůči určitému objektu, útok na překážku (osoba, předmět) na cestě k uspokojení potřeby.*“²² Agresivním jednáním člověk reaguje na frustraci.²³

„*Agrese se většinou definuje jako psychologická (emočně motivační) mohutnost, jež má za cíl poškodit, ať již přírodu, věci, lidi nebo sebe samého. Z psychologického hlediska je chápána coby vrozená vlastnost či reaktivní připravenost, jež je člověku vlastní a tudíž eticky neutrální, sloužící k adaptaci, udržení života, např. získání obživy, sebeprosazení či obraně.*“²⁴ Agrese zahrnuje „*jisté emoční stavy a vnitřní impulsy k jednání, jak např. zlost, vztek, zuřivost, nepřátelství, pohrdání, to vše spojené s určitými představami nebo fantaziemi – někomu se pomstít, někoho zabít, zničit, pomluvit, znemožnit, jakož i chováním, jímž je někomu způsobena újma.*“²⁵

Definici agrese najdeme také v sociologickém slovníku, který ji popisuje jako „*akt nepřátelství nebo útoku směřující vědomě k poškození druhého, k omezení jeho svobody a ke způsobení psychické nebo fyzické bolesti.*“²⁶

1.3.1 Stupně agrese

Defektologického slovník rozlišuje následující stupně agrese:

a) Agrese, která „*se navenek neprojeví, korově je jednání zvládnuto (někdy zčervenání nebo zblednutí, zatnutí zubů).*“²⁷ Je to agrese, která nemá žádné vnější projevy, protože probíhá pouze v myšlení člověka.²⁸

20 Srov.: MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*, 1. vyd., Praha: Grada, 1997, ISBN 80-7169-587-4, s. 45.

21 EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

22 HARTL, Pavel, *Psychologický slovník*. Praha: BUDKA, 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5, s. 7-8.

23 EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

24 PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci: v životě i v procesu psychoterapie*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-593-0, s. 17

25 PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci: v životě i v procesu psychoterapie*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-593-0, s. 17.

26 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Portál: Praha, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0, s. 16.

27 EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

28 Srov.: HARTL, Pavel, *Psychologický slovník*. Praha: BUDKA, 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5, s. 8.

- b) Agrese, která se navenek „*projeví slovně nadávkami, popř. klením.*“²⁹
- c) Agrese, která se projeví destrukcí např. rozbíjením věcí³⁰ či bouchnutím dveří³¹,
- d) Agrese ve formě fyzického násilí, které může vést i k zabití.³² Tato agrese je zaměřena proti druhé osobě.

1.3.2 Druhy agrese

Druhy agrese dle Psychologického slovníku:

- a) Altruistická agrese se zaměřuje na ochranu druhých.
- b) anticipující agrese, při které člověk jedná agresivně, protože chce hájit vlastní území.
- c) Indukovaná agrese je agrese, kterou člověk vyvolá se záměrem zaměřit se na studium agresivního chování.
- d) Instrumentální agrese je agresí naučenou zkušenosti, které byly ještě navíc posíleny reakcemi okolí.
- e) přesunutá agrese se zaměřuje proti osobě nebo předmětu, které ale nejsou spouštěči agresivního chování.³³

Sociologický slovník rozlišuje následující druhy agrese:

- a) myšlenková, kdy nepřátelství zůstává ve sféře představy,
- b) zaměřená verbální proti věcem nebo osobám,
- c) zaměřená fyzická proti věcem nebo osobám,
- d) přesunutá, tj. zaměřená na jiný objekt, než který agresivitu prvotně podnítl.³⁴

Z. Martínek rozlišuje osm druhů agrese:

- a) Fyzická aktivní přímá agrese, tj. bití, ponižování, šikana.

29 EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

30 Srov.: EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

31 Srov.: HARTL, Pavel, *Psychologický slovník*. Praha: BUDKA, 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5, s. 8.

32 Srov.: EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5, s. 29.

33 Srov.: HARTL, Pavel, *Psychologický slovník*. Praha: BUDKA, 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5, s. 8.

34 Srov.: JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Portál: Praha, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0, s. 16.

- b) Fyzická aktivní nepřímá agrese, kdy agresor přihlíží tomu, jak třetí najatá osoba ubližuje.
- c) Fyzická pasivní přímá agrese, tj. ničení školních pomůcek, a
- d) fyzická pasivní nepřímá agrese, tj. odmítání plnění požadavků nebo odmítnutí pomoci.
- e) Verbální aktivní přímá agrese (urážky, nadávky), a
- f) verbální aktivní nepřímá agrese (pomluvy, posměch, intriky)
- g) Verbální pasivní přímá agrese, kdy agresor ignoruje druhého a
- h) verbální pasivní nepřímá agrese (nezastání se někoho, komu je ubližováno).³⁵

V publikaci Z. Martínka nalezneme také následující dělení agresí:

- a) Emocionální agrese je reakce na citově nepříjemnou věc, ale také reakce na dlouhodobé nahromadění nepříjemných pocitů.
- b) Frustrační agrese, je způsobena nemožností dosáhnout cíle (reakcí je hněv).
- c) Žádoucí instrumentální agrese, tato agrese je promyšlená a cílená, klasickým příkladem je šikana,
- d) nutná instrumentální agrese se kterou se setkáváme v běžném životě a je obrannou reakcí před žádoucí agresí.³⁶

1.3.3 Varianty agrese a agresivního chování

E. Fromm rozlišuje dvě základní varianty agrese:

- a) Benigní (nezhoubná), která je biologicky podmíněna a kompenzuje jisté strádání a tím dojde k odstranění toho, co člověka znepokojuje.
- b) Maligní (zhoubná), kterou se člověk brání v situacích, kdy se cítí ohrožen. K uspokojení této agrese dochází pomocí destrukce a krutosti a lidé, kteří mají dispozice k této agresi sami vyhledávají a vytváří takové situace, ve kterých mohou svou agresi projevit.³⁷

M. Vágnerová uvádí varianty agresivního chování, které posuzuje z hlediska četnosti a

35 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 29-31.

36 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 31, 33, 35-37.

37 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 762.

závažnosti (a, b), jeho zaměření (c, d) a vztahu ke skupině (e, f):

- a) Epizodické agresivní jednání, které závisí na aktuálních okolnostech,
- b) trvalá pohotovost k agresivnímu reagování daná osobností.
- c) Agresivní jednání, které je prostředkem k uspokojování potřeb,
- d) cílené agresivní jednání používáno jako zdroj jistoty vlastních kompetencí.
- e) Individuální agrese,
- f) skupinová agrese, která může jedince chránit jeho anonymizací.³⁸

1.3.4 Směry agrese

Z. Martínek rozlišuje následující směry agrese. Prvním směrem je agrese vybitá na neživém předmětu, která se často objevuje ve školním prostředí, kdy v mateřské škole může dítě úmyslně rozbít nebo poškodit hračku. Dalším směrem agrese je agrese vybitá na zvířeti. Třetím směrem je autoagrese, tj. agrese namířená proti sobě, sebepoškozování. Takovéto chování „*může mít nepřeberné množství variant od píchání ostrými předměty do rukou, hlavy přes rozdírání kůže na rukou a nohou ostrými předměty, řezání do zápěstí až po psychiatrické kategorie jako je např. trichotilomanie – jev, kdy si dítě natáčí vlasy na tužky a trhá si je, či masivní onychofagie, kdy dochází k okusování nehtů s následným poškozením nehtového lůžka, u některých jedinců se může jednat o okusování nehtů na nohou.*“³⁹ Sebepoškozování je nejčastějším projevem u dětí, které dlouhodobě prožívají nějaký stres či frustraci, příkladem může být rozvádění rodičů, ale u dětí, které trpí syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.⁴⁰

1.3.5 Typy agrese

Kenneth E. Moyer klasifikoval sedm typů agresí. Tato klasifikace původně nebyla vytvořena pro školní prostředí, ale jako praktický model pro rozlišení agresí. Ve školním prostředí je ale velice dobře použitelná.

- a) Predátorská agrese.

38 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 771-772.

39 MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 24.

40 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 24.

b) Agrese mezi samci (případně samicemi) – tato agrese se objevuje ve věku „čtyř až pěti let, kdy se především mezi chlapci začínají objevovat první příznaky konkurenčního boje.“⁴¹

c) Agrese vyvolaná strachem.

d) Dráždivá agrese je ve školním prostředí častá „v podobě, kdy nedokážeme dětem stanovit hranice, kolik toho po nich chceme, nedáváme zcela jasné instrukce, jak dlouho budou muset danou činnost dělat.“⁴²

e) Rodičovská agrese (případně mateřská či otcovská agrese) – o této agresii hovoříme v případech, kdy rodič chrání či brání své dítě.

f) Sexuální agrese.

g) Agrese jako obrana teritoria. Každý člověk má určité osobní teritorium, které pro něj znamená bezpečí a jistotu. Když je teritorium narušeno začneme buď ustupovat, nebo začneme své teritorium bránit. Čím více je teritorium střídáno, dochází k neklidu, hyperaktivitě či agresii dítěte. V mateřské škole je pro dítě takovýmto teritoriem stoleček, židlička či věšák v šatně.⁴³

41 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 42.

42 MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 55.

43 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 64.

2 Agresivní chování u dětí předškolního věku

Tato kapitola se v první části věnuje projevům agresivního chování v jednotlivých vývojových obdobích od nitroděložního vývoje do tří let věku dítěte. Jak jsem již zmínila v první kapitole, je agresivní chování součástí života každého člověka a tato kapitola navazuje popisem projevů tohoto chování již od prvních agresivních projevů nenarozeného dítěte.

Při výchově v rodině je důležité, aby rodiče dokázali zaměřit dětskou energii k tvořivým aktivitám a mluvení. Na druhé straně je také uměním odvést tuto energii od negativních aktivit jako je rozbíjení věcí, bušení či uzavírání se do sebe. Rodiče by tedy měli výchovu svých dětí zaměřit na to, aby se děti naučily kreativně využívat svou energii, aby chtěly řešit problémy a zajímaly se o ostatní. Rodiče jsou v tomto případě samozřejmě tím největším vzorem.⁴⁴

U dětí, které prochází obdobím vzdoru je agresivní chování v podstatě normální. „V pedagogické oblasti se však pod pojem agresivita většinou zařazují výbuchy vzteku, které bez morálních zábran a hranic propukají vůči ostatním, vůči vlastní osobě nebo vůči věcem. Vyhržování, řvaní, bití, kousání, plivání, škrábání, strkání a kopání jsou příklady toho, jak děti mohou běžně reagovat na sebemenší podnět. Tyto neřízené výbuchy vzteku vyvolávají značný strach především u mladších, slabších a neprůbojných dětí, které jsou jim buď přímo, nebo nepřímo vystaveny.“⁴⁵

2.1 Projevy agresivního chování

„Čím víc dítě od narození pociťuje, že je provázáno a podporováno vnějšími zásahy, vykonávanými především rodiči, tím menší má potřebu rozvinout agresivní chování, aby si tuto tak potřebnou ochranu vyžádalo.“⁴⁶

2.1.1 Nitroděložní vývoj a doba krátce po porodu

Již při nitroděložním vývoji může být dítě citově ovlivňováno, může být stresováno různými hádkami, rozchody, starostmi či napětím, dokonce bylo prokázáno, že pokud je dítě v

44 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 46 - 48.

45 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 7.

46 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 15.

průběhu nitroděložního vývoje zatěžováno úzkostí maminky, může mít potom po porodu potíže se zklidňováním, s celkovým navozením jeho pohody a může mít vzrušivější chování. Stejně tak může být dítě ovlivňováno dobrou náladou maminky a její láskou, kterou vyjadřuje třeba hlazením břicha a povídáním si s ním. K přenosům všech emocí na dítě dochází pomocí hormonů katecholaminů nebo endorfinů, které procházejí na dítě pomocí placenty a pupeční šňůry.⁴⁷

Již po porodu, při pobytu maminky a dítěte v porodnici lze sledovat odlišné chování dětí. Některé děti jsou spokojené a klidné a jiné děti se již od narození mohou jevit jako agresivní, jak neustále křičí a jsou nespokojené. Takové děti neustále pláčou/řvou, potí se, jsou červené, stále neklidně pohybují ručičkami a nožičkami a chvěje se jim bradička. Těmito projevy dává dítě najevo, že mu chybí tělesná ochrana a že mají nedostatek mléka. Abychom již od narození zabránili tomu, aby se dítě stalo agresivním, musíme správně rozumět jeho chování a adekvátně na něj reagovat. Stejně tak musíme správně interpretovat křik dítěte, protože právě na tom závisí rozvoj mírného nebo agresivního charakteru dítěte. T. B. Brazelton (americký pediatr) zavedl tzv. Brazeltonovu stupnici, která dokáže určit, do jaké míry novorozenec umí reagovat na stresové situace. U dětí se dá určit, zda jsou citlivé na vnější podněty či naopak dokáží impulsy správně rozpoznat a reagovat přiměřeně.⁴⁸

2.1.2 Vývoj agresivního chování od narození do tří měsíců

Již kojenci mají agresivní impulzy, jsou to impulzy života, protože násilí je vnitřní složkou každého člověka. Dítě, které při nitroděložním vývoji dostávalo veškerou výživu pupeční šňůrou, se nyní musí potýkat s pocitem hladu. O jídlo se může přihlásit jedině pláčem a křikem a při tom musí spoléhat na své rodiče, kteří musí jeho potřebu naplnit.⁴⁹ „*Novorozenci se vskutku umějí s nevídanou silou drát o život. Jestliže matka chápe tyto projevy jako příznaky agresivity, které jsou namířeny proti ní, dítě může reagovat rozvíjením svého útočného rejstříku. Jestliže mu naopak důvěřuje, dítě se brzy zklidní.*“⁵⁰

Je důležité, aby si rodiče uvědomili, že když se dítě narodí je na rodiče odkázané a zcela závislé, protože má jen „*smysly, kterými se snaží zachytit, jakou odpověď dostává na své potřeby – potřebu mléka, potřebu lásky, potřebu slov, potřebu sdílení.*“⁵¹ V případě, kdy

47 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 12-13.

48 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 16.

49 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s.20.

50 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 23.

51 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 24.

rodiče neuspokojí tyto základní potřeby dítěte, dopustí tak, aby dítě rozvíjelo svůj násilnický rejstřík. Dítě se tak naučí, že je k němu svět nemilosrdný a tudíž ono musí být nemilosrdné ke světu.⁵²

Útočný dětský křik vždy souvisí s reálnými potřebami dítěte a je důležité, aby rodiče na tento křik správně reagovali a udělali vše proto, aby miminku vyhověli, aby mu ukázali, že tady jsou jen pro něj, aby ho pochovali a při každém pláči mu nabídli krmení. Pokud dítě krmení odmítne a vzpírá se, je nejlepší ho ponosit a pochovat. Dítě tímto správným jednáním rodičů začne objevovat svou identitu a začne si uvědomovat své místo ve vztahu k rodičům a ke svému okolí, začne si také uvědomovat, že má kolem sebe hodné lidi, kteří stojí při něm a snaží se najít rodinnou rovnováhu. Správným usměrňováním energie, kterou dítě vydává, vzbuzuje rodič v dítěti důvěru a dokáže vést dítě k tomu, aby nebylo agresivní. Tím, že by rodiče nechali dítě plakat a křičet, tím by jeho agresivitu nezmírnili, právě naopak. Pokud rodič dítěti ukáže, že je zde pro něj, že má o něj zájem a že chce uspokojovat jeho potřeby, přestane dítě křičet.⁵³

2.1.3 Vývoj agresivního chování od tří do devíti měsíců

Období od tří do devíti měsíců bývá pro dítě obdobím radosti – rádo se na všechny směje a „do jeho vědomí nepronikají úzkosti, které by ho mohly činit agresivním. Zabývá se pouze intenzivním pozorováním svého okolí, s nímž chce komunikovat tím spíš, když toto okolí uhodne, co chce.“⁵⁴

Je důležité, aby rodiče na děti při všech činnostech mluvili. I když dítě slovům nerozumí, dokáže vnímat lásku, tóny hlasu a melodii vět a pomocí nich tak dokáže zvládat svou vnitřní agresivitu a divoké impulzy. Rodič by také měl být dítěti neustále k dispozici, pokud dítě k rodiči vztáhne ruce a žádá tak o jeho blízkost, měl by mu rodič vyhovět a tím předcházet agresivnímu křiku, který by mohlo vyvolat odmítnutí této blízkosti. Pokud rodič odmítne pomazlení, o které si dítě říká, je to pro dítě frustrující. Pokud se v dítěti frustrace hromadí, přestane rodičům důvěřovat a může si osvojit nespořádané a agresivní chování.⁵⁵

Příchodem sedmého měsíce začíná dítě objevovat vzdálenosti házením předmětů, většinou hraček – rodiče si toto házení mohou chybně vyložit jako agresivní výzvu, ale není tomu tak, dítě jen chce, aby rodiče sbíráním hraček prozkoumávali a objevovali okolí spolu s

52 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 24.

53 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 23-24.

54 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 27.

55 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 28-29.

ním. Pokud by rodič dítěti za házení hraček vyhuboval, dítě by bylo zmatené, protože házením hraček nemělo špatné úmysly. Vyhubování se dítě poučí a naučí se tak chovat agresivně⁵⁶, protože „házení předmětů může obsahovat agresivní úmysl vůči druhému, a tak to udělá už naschvál znovu.“⁵⁷

2.1.4 Vývoj agresivního chování od devíti do osmnácti měsíců

V období od devíti měsíců začíná dítě objevovat svět pomocí plazení, lezení a později chůze. Postupně si tak rozšiřuje okruh, který může prozkoumávat, objevovat a ve kterém může experimentovat. Touha objevovat nutí děti porušovat zákazy rodičů a rodiče jsou nuceni omezovat prostor dítěte a tím se stávají osobami, které v dítěti vzbuzují hněv a frustraci z nemožnosti objevovat okolní svět. Dítě začíná používat slovo „ne“ aby tím vyjádřilo nesouhlas s tím, co po něm rodiče požadují a rodiče tím vyvádí z míry. Když budou rodiče oponovat přáním dítěte, bude dítě nejprve na rozpacích, ale naučí se ovládat a respektovat zákazy rodičů.

Pokud jsou ale rodičovská pravidla příliš přísná, může se stát, že dítě začne odmítat jídlo, protože to je v tomto období jediné, čím může dítě rodiči odporovat (semknutí rtů a vyvedení rodiče z míry). Takovéto odmítání potravy ale může vést až k anorexii.⁵⁸ V tom případě ale musí rodiče zpozornět, protože „*kojenecká anorexie bývá výrazem hněvu dítěte vůči rodičům obráceného proti sobě samému.*“⁵⁹

Dítě se stává agresivním, pokud nejsou uspokojeny jeho potřeby a v tomto období je pro dítě důležitá přítomnost rodičů a to i při usínání. „*Strach usínat nebo znovu usínat samo je až do tří let věku dítěte vyvoláván životním strachem dítěte z odloučení.*“⁶⁰ Pokud dítě vyžaduje, aby s ním rodič usínal, měli by mu rodiče vyhovět, aby dítě získalo „*optimistickou představu o lidské přirozenosti a nezakotvil se v něm pocit, že lidské vztahy jsou založeny na lhostejnosti,*“⁶¹ tím, že rodiče nechají dítě plakat, poskytnou mu tak obraz rodičů, kteří mu nerozumí a obraz krutého světa.

56 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 29-30.

57 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 30.

58 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 32-34.

59 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 34.

60 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 34.

61 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 35.

2.1.5 Vývoj agresivního chování od osmnácti měsíců do tří let

V tomto období bývají rodiče často překvapeni, protože s nimi děti začínají bojovat vědomým porušováním pravidel, která rodiče nastolili. Děti mívají záchvaty vzteku, při kterých kolem sebe kopou, buší pěstmi, koušou, vybíjejí si vztek na hračkách.⁶² „Mezi druhým a pátým rokem života je povrchová kortikální oblast mozku už rozvinutá a umožňuje dítěti mluvit a rozumět řeči ostatních, tedy i rodičovským přednáškám plným dobrých rad. Ale hloubková oblast mozku, zvaná limbická, která umožňuje kontrolovat nálady je ještě nezralá, takže dítě se vzteká při sebemenší mrzutosti. Je zachváčeno hněvem a už ani neví, co ho vyprovokovalo.“⁶³ Je jen na rodičích, jakým způsobem se zachovají, aby takovéto chování usměrnili. Rodiče si musí uvědomit, že agresivita dítěte nesmí být podpořena prudkou reakcí – výprask či křik v tu chvíli nic nevyřeší, jen agresivitu vydráždí. Dítě má právo se rozhněvat a rodič by mu to měl říct a nezesměšňovat ho.⁶⁴ Naopak by měl rodič dítěti „dát najevo, že ho dostatečně respektuje a že mu chce věnovat dostatek pozornosti, že chce pochopit jeho hněv vyvolaný jeho nemohoucností a pocitem, že mu nikdo nerozumí.“⁶⁵ Nejlepším řešením je samozřejmě dítě uklidnit či odpoutat jeho pozornost.

Je důležité, aby rodiče s dítětem hodně mluvili a povzbuzovali ho k vyjadřování jeho pocitů, přání a pocity – tímto způsobem se dá předejít fyzickému způsobu vyjadřování pocitů.⁶⁶ Jistým preventivním opatřením proti rozvoji agresivity je hra, díky které se dítě učí „zaměřovat pozornost, soustředit se, mírnit zvýšenou pohyblivost ve prospěch intelektuální činnosti a rodič ho učí sdílet spolu své pocity.“⁶⁷ Pokud se rodiče „chovají příliš represivně a nutí dítě k tomu, aby hněvivé emoce potlačovalo, neumožní mu překonat agresivní chování a povýšit emoce na úroveň myšlenek. Dítě proto nezíská schopnost popsat své pocity a nedokáže si své jednání předem promyslet. Tak se u něj bude stále více rozvíjet chování buď přehnaně tlumené s hněvem obráceným dovnitř, nebo naopak přehnaně agresivní.“⁶⁸

62 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 36.

63 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 49.

64 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 38.

65 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 39.

66 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 41.

67 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 44.

68 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 48.

2.2 Dítě předškolního věku

Předškolním obdobím nazýváme období před nástupem do základní školy, tj. věk mezi třetím a šestým rokem dítěte. „*Je to čas neutuchající aktivity tělesné i duševní, velkého zájmu o okolní jevy, doba, která je nazývána obdobím hry, protože je to právě hravá činnost, v níž se aktivita dítěte projevuje především. Celé předškolní období je charakteristické významnými změnami v různých oblastech biologického a psychosociálního vývoje.*“⁶⁹ V tomto období se dítě učí jak se uplatnit a prosadit mimo rodinu a dochází k osvojování norem chování.⁷⁰

V předškolním období dochází k rozvoji hrubé a jemné motoriky, rozvoji kresby a vyhraňuje se lateralita. V rámci kognitivního vývoje dochází k rozvoji představ, fantazie a dochází k rozvoji intuitivního myšlení. V tomto období je velice důležitý emoční, motivační a sociální vývoj dítěte. Rodiče by v tomto období měli dítě motivovat k prozkoumávání a zvědavosti a měli by dítě podporovat k celkové samostatnosti, ale zároveň mu potvrzovat rodičovskou lásku a uznání.

Toto období, bývá také nazýváno obdobím kontrolovaného hněvu. Dítě se začíná vyjadřovat neslušně a pomocí sprostých slov, kterými rádo provokuje kamarády či dospělé a ukazuje tím, že dokáže oponovat rodičům. Pokud jsou děti často bité, hubované či ponižované, dochází u nich k neharmonickému rozvoji mozku, a tudíž budou jeho nevhodné projevy hůře zvladatelné, dítě bude soutěživější a vynalézavější ve vymýšlení sprostých slov.⁷¹

2.2.1 Formování citových projevů

Dítě předškolního věku vše velice intenzivně prožívá, i když většinou je prožívání krátkodobé a proměnlivé. „*Děti již začínají ovládat své citové projevy, dokážou už být i kritické i samy k sobě, hodnotí své chování, umějí se litovat, zlobit se za něco samy na sebe. Vytváří se sebecit, který souvisí s pocitem vlastní identity a sebevědomím. V tomto věku převažuje u zdravého dítěte veselá nálada, postupně ustupuje strach z neznáma, na důležitosti*

69 MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. (eds.) *Psychologie pro učitelky mateřské školy*, 1. vyd., Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-799-X, s. 11.

70 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0, s. 102.

71 Srov.: ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 60-61.

získávají sociální city (láska, nenávisť, sympatie, antipatie).“⁷²

V tomto období je velice důležité utváření vztahů s vrstevníky, kdy se děti učí spolupracovat mezi sebou, pomáhat si, či se podřít celým skupinám vrstevníků, ale také společně řešit problémy či soupeřit. Pro utváření vztahů mezi vrstevníky a řešení vzniklých situací mezi sebou je velice zásadní, v jaké rodině dítě vyrůstá a jakým způsobem je dítě schopno citově vnímat dění kolem sebe a jak vše prožívá.⁷³

2.2.2 Morálně-etický vývoj

Tříleté dítě je již ztotožněno s jistými sociálními normami, protože již dochází k rozvoji svědomí. Dítě v tomto i pozdějším (předškolním) věku by si mělo být vědomo toho, co smí, co nesmí, co se dělá, co se nedělá. Je samozřejmostí, že jsou děti zvědavé a zkouší tyto normy překračovat, aby si vyzkoušely, jak budou rodiče či jiní dospělí reagovat. V tomto věku už děti také cítí pocit viny – E. H. Erikson se v tomto období zmiňuje o konfliktu mezi experimentováním (porušování pravidel) a právě pocitem viny. Díky rozvoji svědomí se většinou stává, že když dítě něco provede, poruší zákaz aj., často sám jde za dospělým a přizná se, než aby trpělo pocitem viny.⁷⁴

2.2.3 Autorita

Předškolák „vnímá dospělého jako neoddiskutovatelnou autoritu, která reprezentuje tzv. imanentní spravedlnost. Proto je trestuhodné, když dospělí svým chováním toto zkreslené nebo spíše idealistické vidění světa dětí zklamávají (ostré předrozvodové hádky rodičů, týrání či zneužívání dětí...). Děti se v tomto věku nebrání i zcela nepatřičnému chování dospělých, protože je považují za správné, provádí-li je autorita.“⁷⁵

72 VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0, s. 16.

73 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0, s. 16.

74 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0, s. 16-17.

75 VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0, s. 17.

2.3 Faktory/příčiny ovlivňující agresivní chování

Agresivní chování a sklony k němu nejsou závislé jen na dědičnosti, ale také na vlivu okolního prostředí, respektive na učení - pokud během výchovy v rodině dochází k posilování agresivních projevů dítěte, zvyšuje se tak jeho agresivita. Dítě se také učí nápodobou dospělých. Záleží tedy zejména na rodičích, jakým způsobem budou u dětí posilovat či mírnit jejich agresivní tendence. Rodiče se v tomto ohledu stávají pro děti modelem – při formování agresivního chování vše závisí na hodnotovém systému rodičů, na jejich stylu výchovy dětí a také na tom, jaké způsoby chování upřednostňují.⁷⁶

„Jednou z možných příčin agrese je neuspokojení hlavních potřeb (frustrace).“⁷⁷ Pokud nemá předškolák možnost být v kontaktu s vrstevníky i ostatními dospělými mimo svou rodinu a projevovat tak svou aktivitu, nemůže dojít ke kvalitnímu rozvoji mezilidských vztahů a dítě tam může být frustrováno. Dítě v předškolním věku by mělo žít v harmonickém prostředí a mělo by mít kvalitní rodinné zázemí, ve kterém je respektován a kde dochází k uspokojování jeho potřeb. Pokud tomu tak není a dítě žije v prostředí, kde je mu pořád něco vytýkáno, kde se lze aj., může se dítě stáhnout do svého světa, také se může začít sebepoškozovat, pomočovat či být agresivní k druhým.⁷⁸

K tomu, aby se dítě mohlo vyvíjet v psychicky zdravou a zdatnou osobnost, musí mít uspokojeny své potřeby. J. Langmeier pojmenoval čtyři základní psychické potřeby, ze kterých vychází jeho teorie psychické deprivace.⁷⁹ Mezi základní potřeby J. Langmaier řadí *„potřebu určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů; potřebu určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech; potřebu prvotních citových a sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů a potřebu identity, tj. potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty.“⁸⁰*

Mezi příčiny vzniku agresivity se řadí dědičnost, biologické předpoklady, duševní nemoc a užívání psychoaktivních látek, vliv prostředí a médií.

76 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9, s. 267.

77 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*. 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 11.

78 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0, s. 15-16.

79 Srov.: MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, 5. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-504-2, s. 37.

80 MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, 5. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-504-2, s. 37-38.

2.3.1 Dědičnost

Každý člověk má jisté dispozice k agresivnímu jednání, ty to dispozice jsou vrozené. Tyto vlohy samozřejmě nejsou u všech lidí stejné – většina lidí má průměrné předpoklady k agresivnímu chování. Lidé, kteří jsou velice agresivní je málo a jejich chování a jednání, které se projevuje třeba tím, že porušují společenské normy nebo omezováním či poškozováním jiných lidí, můžeme označit jako extrémní.⁸¹ „Míra agresivity je dědičná ze 60 %.“⁸²

2.3.2 Biologické předpoklady

Člověk může začít reagovat agresivně z důvodu poškození centrální nervové soustavy, ke kterému může dojít např. vlivem onemocnění či úrazu, díky němuž dojde ke změnám ve struktuře či funkci mozku. „V prenatálním období může mít výrazný vliv léková terapie matky, popř. úraz matky, v období perinatálním (kolem porodu) protražovaný⁸³, překotný nebo klešťový porod, v období postnatálním asfyxie, jakékoliv onemocnění mozku – především zánětlivé, horečnatá onemocnění provázená febrilními křečemi.“⁸⁴

Agresivitu nelze přesně lokalizovat, ale způsobují ji změny v korových a podkorových oblastech mozku, které ovlivňují fungování emočních a racionálních projevů. Zvýšenou tendenci k agresivnímu chování lze prokazatelně pozorovat zejména u lidí, kteří mají poškozenou funkci čelních či spánkových laloků mozku.⁸⁵ Poškození čelního laloku „vede k nadměrné vnímavosti vůči podnětům z okolí. Jediní pak reagují agresí v případech, kdy je narušena anticipace následků. Reagují často impulzivní agresí, jsou vzrušiví, náladoví, jejich nálady se velice rychle střídají, a to mnohdy i během jedné hodiny, objevuje se u nich zvýšená dráždivost – citlivost vůči provokacím zvenčí. Takovéto děti často bývají neklidné, vztahovačné, velice rychle nabuditelné k agresí.“⁸⁶

81 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9, s. 266.

82 MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 10.

83 Není to překlep „protražovaný“

84 MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 16.

85 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 758-759.

86 MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 16.

Agresivitu způsobuje také špatné fungování serotoninergního systému, zejména tedy nízká koncentrace serotoninu v krvi a narušením jeho metabolismu. Dysfunkce tohoto systému zapříčiňuje impulzivní agresivitu, kterou lze pozorovat např. u hyperaktivních dětí.⁸⁷

Násilné jednání může být také způsobeno vysokou hladinou mužského pohlavního hormonu testosteronu. Muži, kteří mají zvýšenou hladinu testosteronu, bývají více konfliktní a rádi vyhledávají situace, ve kterých mohou zažívat vzrušení a to zejména v mladším věku, kdy je hladina testosteronu nejvyšší.⁸⁸

2.3.3 Duševní nemoc a užívání psychoaktivních látek

Větší sklony k agresivitě mají také lidé, kteří trpí duševním onemocněním, jedná se zejména o psychotiky, kteří mají v rámci své nemoci bludy či halucinace a lidé asociální poruchou osobnosti. Užíváním psychoaktivních látek (alkoholu nebo nealkoholových drog) dochází u člověka k odstranění zábran, uvolnění napětí a omezení kontroly svého jednání, což může vést k agresivnímu chování, jednání.⁸⁹

2.3.4 Vliv prostředí

Dítě, které žije ve zdravém rodinném prostředí, ve kterém cítí pocit bezpečí a kde dochází k regulaci agresivního či nevhodného chování, jsou svým způsobem regulovány sklony k tomuto chování. Rodiče by měli své děti naučit správně a přiměřeně reagovat ve vzniklých situacích. Měly by být podporovány vzájemné vztahy a děti by se měly naučit vyjadřovat své pocity, což by mělo vést ke vzájemnému porozumění a vedení k odmítání agresivního chování.⁹⁰

„Agresivita není jen záležitostí jedince nebo malých sociálních skupin, na jejím rozvoji se spolupodílí i celkové společenské klima. Ve vztahu k agresii je vždycky důležitý vzorec

87 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 759.

88 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 759-760.

89 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 760.

90 ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2, s. 50.

hodnot a norem, který je, s určitou tolerancí, závazný pro všechny členy dané společnosti.“⁹¹

a) Rodina

Naše chování a jednání se v rodině formuje již od narození. Dítě se učí zejména nápodobou svých rodičů a lidí v blízkém okolí. „*Tendenci k agresivitě ovlivňují již primární zkušenosti, např. pozitivní posilování agresivních projevů dítěte (které si tak potvrzuje užitečnost takového jednání) (...) na základě identifikace (kdy dítě dělá to, co vidí u ostatních, především u osobně významných autorit, které mu imponují a ono se s nimi ztotožňuje).*“⁹² Důležité také je, aby rodiče správně rozpoznali nevhodné chování, stanovili určité meze a jednoznačně řekli ne takovému chování a tím byly pro děti oporou.⁹³

Se správnou výchovou také souvisí nastavení jasných pravidel tak, aby výchova byla pro dítě jasně čitelná – rodiče by měli ve svých dětech podporovat jistotu, že má každý problém řešení. Zároveň by ale dítě mělo vědět, že za porušení pravidel bude následovat trest, který by neměl záležet na náladě rodičů. V případě, že by se dítě cítilo nejisté a v napětí, mohlo by to v něm probudit agresi.⁹⁴

Lidé si často myslí, že agresivitu dětí vyvolávají otcové, nemusí to být ale pravda. Skrytě agresivní matka na veřejnosti odmítá trestání dětí, ale doma všechny prohřešky svého dítěte barvitě hlásí otci dítěte a pak se ještě dívá, tak otec dítě trestá. Takovým jednáním matka ztrácí u dítěte důvěru a vyvolává tak u dítěte pocit, že je svět kolem něj plný nebezpečí, kterému dítě musí čelit samo, aniž by se u někoho mohlo skrýt, aniž by mělo někoho, kdo by ho bránil. Ve škole jsou tyto děti výbušné a vznětlivé. Dítě se ve školním prostředí často dostává bezvýhodné situace, protože ho ostatní děti rády a často provokují, smějí se mu a když se dítě rozzuří a začne se bránit, většinou přichází učitel, kterým je dítě označeno za provokatéra a potrestá ho jako viníka. Dítě, které bylo vyprovokováno se tak stává bezmocnou, bezbrannou obětí a tím dochází ke zvyšování jeho impulzivitu.⁹⁵

91 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 761.

92 VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 760

93 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 9.

94 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 67-68.

95 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 11-12.

b) Party a sociální skupiny

Agresivitu ovlivňují také sociální skupiny, do kterých člověk během života patří. Sociální skupiny mají své hodnoty a normy, které se samozřejmě liší mírou tolerance agresivního chování. Skupiny, které schvalují agresivní chování, přitahují takové lidi, kteří mají sklony či dispozice takto jednat.⁹⁶

c) Sociální role

Agresivita ale také může být součástí sociální role, u které je nutné se více či méně takto chovat a tím dochází k posilování agresivity (např. u policistů či vojáků nebo u vůdců asociálních skupin). Takové povolání si často vybírají lidé, kteří mají sklony k agresivnímu chování.⁹⁷

2.3.5 Vliv mediálního násilí

„Mediální násilí lze považovat za jednu z nejvýznamnějších příčin agresivního chování u dětí a mládeže. (...) Je faktem, že média mají velkou moc ovlivňovat myšlení, jednání a citění lidí.“⁹⁸ Děti napodobují agresivní chování hrdinů filmů nebo počítačových her a kolikrát ani nedokáží správně rozpoznat, zda negativní způsob chování je správný či ne,⁹⁹ protože zde bývá agrese odměňována ba dokonce oslavována.¹⁰⁰ „Malé dítě má poměrně nízkou rozlišovací schopnost v tom, co je možné a co ne, co je skutečné a co je fikce. Časté pozorování násilí upevňuje přesvědčení dítěte, že agrese je přípustná, povolená a pomocí ní může řešit konflikty, do kterých se během života dostane.“¹⁰¹

96 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 761.

97 Srov.: VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3, s. 761.

98 MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 78.

99 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 8.

100 Srov.: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*, 1. vyd., Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9, s. 23.

101 MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 78.

3 Zvládání agrese

Způsoby, jakými se dá agrese zvládnout, jsou odvislé od typu chování – pokud chceme zvládnout emocionální agresi, je vhodné agresi vybit na neživém předmětu a doprovodit to slovním schválením (boxování do matrace).¹⁰²

3.1 Tresty

Agresi redukuje tresty, vyhrožování trestem je ale závislé na několika faktorech:

- a) Při slabé a středně silné agresi je vyhrožování trestem účinné, ale naopak u silné agrese nepůsobí, protože v tu chvíli není jedinec schopen ovládat své chování.
- b) Vyhrožování trestem může použít v případech, kdy chce jedinec něco získat - pokud může získat jen málo, vyhrožování trestem zabere, naopak ale nepomůže v případech, kdy může jedinec svou agresi mnoho získat.
- c) Pokud jedinec ví, že bude trest malý či nulový, od agrese ho to neodradí, ale pokud ví, že bude trest velký, od agrese většinou upustí.¹⁰³

Pokud se učitel rozhodne svého žáka potrestat, musí postupovat tak, aby byl opravdu funkční, a musí trestat v klidu, bez emocí a přirozeně. Potrestání agresivního chování musí být okamžité a intenzita a nepříjemnost trestu musí být přiměřená a jedinec musí přesně vědět za co je trestán. Trest také musí mít daný začátek a konec, protože jinak dochází ke zvyšování agrese a vzteku.¹⁰⁴

3.2 Zvládání agresivního chování pomocí hry

„Hry pomáhají dětem, aby si vytvářely zdravé návyky v prožívání a v jednání, a tak zvyšují jejich psychickou, fyzickou a sociální odolnost.“¹⁰⁵

102 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 81.

103 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 81.

104 Srov.: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5, s. 82-83.

105 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-

V mateřské škole může dojít k zmírnění agresivního jednání v případě, že si učitel hlídá svou náladu a díky tomu neventiluje své problémy, učitel by také neměl mluvit příliš nahlas; děti by ve třídě nemělo být více než dvacet; místnosti, ve kterých si děti hrají by měly být dostatečně velké a světlé, aby se děti mohly pořádně vydovádět a u školy by mělo být hřiště; škola by také měla mít dost hraček, ale zároveň nechat projevit i dětskou tvořivost tím, že si děti musí něco vyrobit samy; hračky by neměly být složité a náročné, protože díky tomu děti mohou ztrácet trpělivost, která se může projevit agresí; úspěchy dětí by měly převyšovat dětské zklamání a potíže, které se mohou ve skupince dětí objevit; učitel by měl ocenit každý konflikt, který se obešel bez agresivity; děti by většinu dne měly mít možnost volby; děti by ve škole měly co nejčastěji zažívat pocity štěstí, které pomáhají tomu, aby se děti nevzdávaly, nestaly se agresivními a aby nebyly nešťastné; děti by se neměly nudit, protože nuda vede k agresivitě.¹⁰⁶

3.1.1 Hry pro usměrňování agresivity dle A. Erkert

A. Erkert ve své knize popisuje několik druhů her a cvičení pro usměrňování agresivity, které jsou rozděleny dle věku. Při uvádění konkrétních příkladů uvádím vždy jednu hru pro mladší (tříleté) děti a druhou hru pro starší (pětileté) děti.

Jsem strašně rozzuřený

V těchto hrách se děti učí vnímat své pocity a poradit si s nimi. Děti se učí „své momentální pocity a nálad neventilovat formou násilí. Učí se je vědomě vnímat, hodnotit a vyjadřovat se k nim. K tomu potřebují podporu dospělých, kteří jim naslouchají a ukazují způsoby, jak se s vlastními pocity vypořádat. Tím, že se děti učí své pocity diferencovat a nepotlačovat, poznávají jejich význam. Jakmile totiž mluví také o svých nepříjemných pocitech, které je nejvíc tíží, nejsou již bezmocně vydány napospas tomu, co se jich vnitřně dotýká. Mnohem lépe se naučí vyrovnávat se s obtížemi, které patří k běžnému životu.“¹⁰⁷ Při cvičeních a hrách tohoto typu by děti měly „vědomě poznávat, rozlišovat a sdělovat příjemné a nepříjemné pocity, jako jsou radost, láska, touha, odpor, vztek, závist, hněv, rozčilení, strach. Hravým způsobem a ve známém prostředí se pak učí důvěřovat svému pocitu a

7367-426-7.

106 Srov.: DEISLER, H. H. *Každodenní problémy v mateřské škole*, 1. vyd., Praha: Portál, 1994, ISBN 80-7178-010-3, s. 80-81.

107 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 19.

*vyjadřovat ho, aniž by přitom ztratily respekt a úctu ostatních. Děti, které už zažily divoký výbuch vzteku někoho jiného, se tak mohou naučit, že nepříjemné situace nemusejí bezmocně snášet.*¹⁰⁸

Hra vhodná pro mladší děti se nazývá Jsi mazlivý medvídek? K této hře děti nepotřebují žádnou pomůcku, sednou si na židle do kruhu. Děti si mají představit nějaké zvíře, které pak po jednom půjdou pantomimou předvést do kruhu. Ostatní děti hádají jaké je to zvíře a jakou má náladu. Až děti zvíře uhodnou, dítě, které jej předvádělo má jako poslední úkol říct, jestli se někdy jako to zvíře cítilo.¹⁰⁹

Hra, kterou mohou hrát starší děti: Kyselý jako citrón. Děti se posadí na židle do kruhu, pomůckou je citrón, který si děti posílají. V případě, že je dítě rozzlobené, citrón si nechá a řekne proč je rozzlobené, poté pošle dál. Až se vystřídají všechny děti, přichází chvíle, kdy děti mohou společně mluvit o zmíněných situacích či pocitech a společně si poradit.¹¹⁰

Vybij svůj vztek!

Tyto hry slouží k vybití vzteku, uvolnění napětí a měření síly při hře a mají být správným odreagováním místo rvaček mezi dětmi. Děti se díky nim zklidní a zároveň prožijí zábavu a později budou ochotny poslechnout si názor učitele na nevhodnost agresivního chování.¹¹¹

Mladší děti se dokáží odreagovat hrou Bušení do zatloukačky. Zatloukačky jsou různé – dřevěné, kde se zatloukají barevné válečky, či plastové s koulemi, ale také stačí zatloukat hřebíčky do kousku dřeva. Při této hře děti využijí svou agresivní energii, kdy mohou silou tlouct paličkou či kladívkem, ale také trénují své smysly.¹¹²

Pro starší děti je vhodná hra Vší silou za lano. Děti stojí v kruhu a pevně drží lano. Dítě, které má vztek, se postaví doprostřed kruhu, chytí lano a snaží skupinku dětí rozpohybovat. Když se dítě taháním vyčerpá, prospěje mu, když ho děti v kruhu vzájemně obejmou.¹¹³

108 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 20

109 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 21.

110 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 26.

111 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 27-28.

112 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 31.

113 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-

Vyzkoušej si různé role

Tyto hry umožňují dětem správně řešit různé konfliktní situace, jejichž náměty se děti musí skutečně dotýkat a měly by děti zaujmout.¹¹⁴ „Při hrách v rolích si účastníci mohou nanečisto vyzkoušet různé situace i odlišný průběh, vidí, jak k určitému problému přistupují ostatní, a dozvídají se, že na každý konflikt může být více pohledů i různých řešení. Tím, že děti ve svých rolích musí někdy zaujímat i jiný postoj než svůj vlastní, podporujeme a rozvíjíme jejich schopnost empatie a vzájemného pochopení.“¹¹⁵

Pro mladší děti autorka neuvádí žádný příklad, uvedu tedy hru vhodnou pro čtyřleté děti a tou je hra Dvě maminky a jeden kočárek pro panenku. Místem děje jsou židle postavené do kruhu a pomůckou kočárek pro panenky. Dvě holčičky se hádají a přetahují o kočárek, a protože jsou obě stejně silné, hádají se u toho tak, až se o ně začnou zajímat ostatní děti. Otázkou je, jak se dá tato situace zvládnout? Možnost číslo jedna je, že jedno dítě ze skupinky řekne, ať se holčičky střídají, druhá možnost je, že jiné dítě spontánně nabídne svůj kočárek a třetí možnost je, že jedna z obou hádajících se holčiček se už nechce hádat a kočárek přenechá té druhé.¹¹⁶

Starší děti by si mohly zahrát hru: Co se to jen děje se Zbyňkem? Místem děje je koutek pro odpočinek, ve kterém sedí unavený a podrážděný Zbyněk, který najednou nastaví nohu dítěti, které jde kolem a to upadne na zem. Jak by to mohlo pokračovat? První možnost je, že dítě vstane a chce, aby mu Zbyněk řekl, proč to udělal, druhá možnost je, že když Zbyněk uvidí, že se dítě uhodilo, dostane strach, vyskočí a pomůže mu. Třetí možnost je, že dítě řekne Zbyňkovi, že si ublížilo, a proto by chtělo, aby se k němu už tak ošklivě nikdy nechoval.¹¹⁷

Dýmka míru u jednacího stolu

Tyto hry vedou děti k tomu, aby konfliktní situace mezi sebou řešily v klidu, aby si to vysvětlily a daly najevo své potřeby.¹¹⁸

885-2, s. 28.

114 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 37.

115 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 38.

116 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 40.

117 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 40-41.

118 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 45.

Mladší děti zaujme hra s maňáskem Maňásek to řekne za tebe. „*Hra s loutkami podněcuje děti k představování různých rolí. Loutky se dobře hodí také tehdy, když ve skupině vzniknou potíže. Při jejich využití se i plaché a zdrženlivé děti odváží říct to, co cítí ve svém nitru. Nemají totiž tolik pocit, že na ně ostatní zaměřují svou pozornost. Kromě toho se děti mohou převtělovat do různých rolí a přitom se mnohem snadněji vžít do způsobu nazírání toho druhého. To zase vede k tomu, že při konfliktu dokážou své problémy dříve urovnat.*“¹¹⁹

Starším dětem se bude líbit hra Pojd'me si telefonovat! Jednoduchý telefon ze dvou kelímků a šňůře o délce tři metrů si můžou děti samy vyrobit – do jednoho kelímku bude jedno dítě mluvit a dítě na druhém konci šňůry bude druhým kelímkem poslouchat. Děti se samy během telefonování rozhodnou, kdy zavěsí a promluví si spolu přímo.¹²⁰

Ven z izolace a blíž k sobě

Tato kooperační cvičení a hry pomáhají dětem, které jsou skupinou odmítány pro své agresivní chování. Ve cvičeních a hrách mohou odhalit své schopnosti a cítit se součástí skupiny.

Pro mladší děti je vhodná hra Naložíme plný náklad'ák. „*Každé dítě si přinese malý kamínek a společně z nich vytvoří kruh. Všichni si sednou na zem. Když se zklidní, dostane jeden z nich náklad'ák a na korbu položí svůj kamínek. Pak zvolí jméno dalšího dítěte a náklad'ák přesune k němu. Náklad nesmí spadnout, auto musí jezdit velice opatrně. Následující hráč naloží svůj kamínek a vybere si další dítě, ke kterému auto dojede. Když něco z náklad'áku spadne, začíná celá hra znovu. Končí teprve tehdy, když jsou všechny kamínky naložené.*“¹²¹

Starší děti uvítají hru Tanec s balancováním. „*Děti stojí v kruhu a drží v jedné ruce lžici, na níž leží malý míček. Když se všichni zklidní, určí vedoucí hráče, který bude za doprovodu pomalé hudby předvádět se lžicí v ruce různé pohyby – otáčí se například pomalu kolem vlastní osy nebo jde doprostřed kruhu a zase zpět. Ostatní to po něm opakují. Pokračujeme tak dlouho, dokud vedoucí dítě nepoklepe volnou rukou na rameno svého souseda, který potom převezme vedení.*“¹²²

119 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 52.

120 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 51.

121 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 61.

122 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 62.

Příběhy s pohybem

„Krátké příběhy, jejich děj se dotýká dětského nitra a které děti vyjadřují pohybem, jsou nesmírně motivující. Odpovídají dětským zájmům a mají blízko k jejich přirozenému světu. Děti se neustále pohybují; když přitom poslouchají příběh, mohou zároveň prožívat emočně silnou událost a nenásilně se učit jednat v určitých situacích. Tím vším si procvičují různé dovednosti, zdokonalují jemnou i hrubou motoriku, rozvíjejí fantazii, kreativitu a trénují paměť. Účastníci se zcela vědomě vžívají do jednotlivých postav, což podporuje jejich schopnost vcítění. Nadto při vývoji příběhu poznávají, jak lze překonávat obtíže, které se mohou vyskytnout v běžném životě. Někdy dokonce děti během vyprávění samy přicházejí s nápady, které třeba vedou k nějakému řešení.“¹²³

Autorka v knize uvádí několik příběhů s pohybem, žádný pro mladší děti, jeden pro starší děti a šest příběhů pro čtyřleté děti. Dva vybrané příklady viz Příloha č. 1 Příběhy s pohybem.

To mě uklidňuje a uvolňuje

„Poslouchat vyprávění, při němž se dítě jemně dotýká kamarádových zad, nebo naopak kamarád hladí záda jemu, to jsou celostní zážitky, které dodávají hodně jistoty, důvěry, pocitu blízkosti a bezpečí. Hladivou masáží se děti zjevně zbavují nervozity, jsou méně neklidné, rozmrzelé, podrážděné a lépe se soustředí.“¹²⁴ Při tomto cvičení by se děti měly cítit dobře, příjemně, v místnosti by mělo být šero a může znít tichá pomalá hudba, děti se mohou samy rozhodnout, jestli chtějí být masírovány vsedě nebo vleže.¹²⁵ Příklady jsou v knize pro čtyřleté děti, vybraný příklad viz Příloha č. 2 Pohlazení na každý den.

3.1.2 Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu dle Z. Šimanovského

Díky hrám a činnostem, které autor ve své knize uvádí *„dochází ke zmírnění neklidu a agresivních projevů.“¹²⁶ Hry, které najdeme v knize (hlavně pak hry rozechřívací a aktivizační) se snaží „odvést pozornost dětí od stresujících vlivů, od zdrojů agresivity a neklidu. Zabývají*

123 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 65.

124 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s.79.

125 Srov.: ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 79-80.

126 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 9.

se tím, co děti těší, co jim pomáhá zbavovat se napětí a zvyšuje sebevědomí, (...) pomáhají dětem lépe komunikovat, mít soucit s druhými, harmonizovat prožívání. Díky nim nacházejí cestu k sobě i k ostatním, což autor pokládá za nejlepší prevenci agresivity a neklidu.“

Většina her je vhodná spíše pro starší děti, celkové věkové rozmezí je tři roky až třináct let. Při uvádění konkrétních příkladů her a činností vždy uvedu věkovou hranici a vyberu opět hry a činnosti pro mladší děti (tříleté, popřípadě čtyřleté) a pro děti starší (pětileté).

Rozehřívací, aktivizační hry

Tyto hry jsou určeny pro děti od tří do devíti let (a starší děti). *„Jednou ze základních potřeb dětí je každodenní potřeba pohybu (...), která jim pomáhá seznamovat se systémem pokus-omyl s realitou a učit se v ní správně jednat (ne sedět nebo stát a mluvit). (...) Často stačí jen pár minut her a pohybu, děti se odreagují, uklidní a mohou se daleko lépe soustředit. Oblíbené soupeřivé hry vyvažujeme hrami, při nichž je nutné pro dosažení vítězství spolupracovat.“*¹²⁷ Mezi tyto hry patří i taktilní hry.

V publikaci není uveden příklad pro děti starší tří let, proto uvádím hru pro děti starší čtyř let, které určitě zaujme hra Greenpeace, při které se děti rozdělí do dvou skupin: turisté a členové ekologického hnutí. Pomocí židlí, které se postaví do kruhu, se vytvoří jezero, do kterého se postaví členové Greenpeace. Turisté se pohybují okolo jezera, do kterého hází odpadky (pěnové míčky nebo kuličky z novin) a Greenpeace odpadky z jezera naopak vyhazují.¹²⁸ *„Hráči obou stran smějí házet jedním hodem vždy jen jeden kus. Vedoucí hry boj po dvou minutách zastaví a sečte, kolik odpadků leží v jezeře a na břehu. Skupiny si pak vymění role. Vyhrává ta, která měla v jezeře méně odpadků. Po hře mluvíme o tom, čím a jak se znečišťují řeky, moře, jezera a co by se proti tomu dalo dělat; hovoříme s dětmi také o pojmu Greenpeace.“*¹²⁹

Pro děti starší pěti let je vhodná hra Na čápy a žáby, ke které potřebujeme provaz, kterým vytvoříme ovál-rybník. Děti se rozdělí na dvě skupiny. První skupinkou jsou čápi, kteří stojí na jedné noze a druhou nohu si pokrčí a chytí vzadu. Druhou skupinkou jsou žáby v rybníce, které skáčou v podřepu. Čápi se snaží nalovit co nejvíce žab. Žába, která je ulovená, odchází stranou. Po zastavení hry (po několika minutách) spočítáme počet žab. Potom se

127 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 31.

128 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 54.

129 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 54.

skupiny vymění.¹³⁰

Taktilní hry

Mezi taktilní hry řadíme „*hry spojené s různými formami přátelského, společensky přijatelného doteku, (...) odstraňují nadměrný ostych a úzkost spojované s dotekem a strach z intimity. Velmi přispívají k dobrým vztahům ve skupině a k dobrému vztahu dětí k vlastnímu tělu.*“¹³¹ K těmto hrám by děti neměly být nuceny, protože u nich mohou vyvolat nejistota po hře je dobré zejména mladším dětem vysvětlit, že mají právo rozhodovat o vlastním těle a odmítat doteky, které jsou jim nepříjemné.¹³²

Mladší děti si mohou zahrát hru Medvídek a strom. Děti (medvědi) se ve dvojici opřou zády o sebe a začnou si drbat záda o pomyslný strom. Své pocity děti mohou vyjádřit různými zvuky. Potom se děti vymění a drbou se s jinými medvídky (proběhnout by měly minimálně dvě výměny medvídků).¹³³

Starší děti pobaví hra Magnety. „*Hráči se hemží prostorem nebo pohybově improvizují v rytmu hudby. Vedoucí hry tleskne a zvolá např. Kolena! Hudba zmlkne a každý se rychle kolenem, jako by bylo zmagnetizované, přimkne ke kolenu jiného hráče. Na další signál pokračují v tanci nebo pohybu. To se opakuje a vedoucí hry střídá různé části těla: Ramena! Uši! Nosy! Paty! Hráči se vždy na okamžik přilepí určenou částí ke stejné části těla jiného hráče.*“¹³⁴

Hry na soustředění a zklidnění

„*Spontaneita hráčů je v těchto hrách trochu zmírněna potřebou zapojit pozornost věcné uvažování, vybavovat si znalosti a vědomosti, využívat celou slovní zásobu. Uvedené hry rozvíjejí u dětí přirozenou vnitřní kázeň, není tedy pak třeba tolik direktivního ukázkování. Her, které vyvolávají soustředění a zklidnění, je daleko víc. Je možné k nim řadit např. i deskové hry, které posilují racionalitu, strategii a taktiku. (...) Racionalitu je dobře vyvažovat fyzickými aktivitami a hrami spojenými s prožitky.*“¹³⁵ K těmto hrám a činnostem patří také

130 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 49.

131 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 58.

132 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 58.

133 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 58.

134 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 64.

135 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-

relaxace, která „je neúčinnějším způsobem, jak uklidnit, soustředit pozornost a duševně i fyzicky osvěžit.“¹³⁶

Publikace neuvádí příklad pro tříleté děti, nicméně děti starší čtyř let si mohou zacvičit relaxační cvičení Lesní studánka. U tohoto cvičení děti stojí, protáhnou se, poté si pohodlně sednou a zavřou si oči. Učitel poté klidným hlasem vypráví příběh a děti si vše představují.¹³⁷ „*Jste v lese, na horách, nad vámi se kývají koruny borovic, voní jehličí a mech mezi kmeny má krásnou sytě zelenou barvu. Mohutné koruny stromů vrhají chladný, osvěžující stín. Představte si, že jdete bosýma nohama po hebkém, chladivém mechu a přicházíte ke kameni, pod nímž vyvěrá pramínek vody. Okolo něj se leskne studánka. Pomalu k ní přicházíte, tráva studí do chodidel a voda je chladná. Leskne se v ní modrá obloha. Zkoušíte vodu ochutnat, omýváte si v ní čelo, spánky a voda příjemně chladí. Zkoušíte to znovu a několikrát po sobě... Vaše tvář je osvěžená (uzavírá vedoucí celé vyprávění) a cítíte se dobře, odpočatě a příjemně!*“¹³⁸

Starší děti můžeme zklidnit hrou Něco vidím a je to modré! Tato hra se dá hrát v budově i venku. Dítě, které hru začíná se rozhlédne kolem sebe a až ho zaujme nějaká věc, kterou mohou vidět všichni, řekne Něco vidím a je to červené! Ostatní děti se začnou rozhlížet a hledají, ten kdo uhodne, pokračuje. Hra se dá obměnit: děti hledají např. čísla, písmena, geometrické tvary.¹³⁹

Poznávací a edukativní hry

Tyto hry „vytvářejí podmínky pro poznávání lidí, mezilidských vztahů a sebe samého. Některé akcentují prvky výchovné, jiné jsou zaměřeny více na poznání a porozumění.“¹⁴⁰ Hry můžeme rozdělit na autentické a modelové.

Autentické hry jsou poznávací hry, „v nichž jsou hráči sami sebou. Prezentují v nich svoje skutečné schopnosti, vědomosti a vlastnosti, jak v individuálním projevu, tak i v interakci, na rozdíl od modelových her, kde hráči přijímají zástupnou identitu (nejsou sami

7367-426-7, s. 69.

136 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 92.

137 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 92.

138 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 92.

139 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 70.

140 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 93.

sebou), což jim poskytuje další možnosti.¹⁴¹ Autentické hry jsou určeny spíše pro děti, které již navštěvují základní školu, proto v knize nalezneme jen tři příklady pro mladší děti. **Modelové hry** jsou vhodné pro děti od osmi let, proto neuvádím žádný příklad.

Čtyřleté (a starší) děti by měly zvládnout hru Tajemství. Děti si sednou do kruhu kolem bílého plátna. Učitel uvede dětem děj tím, že dětem vysvětlí, že Indiáni věří, že je vše, co se nachází v přírodě živé a zvířata, stromy a kameny jsou bratry člověka a připomene dětem, že každý předmět, ať už ho vytvořila příroda nebo člověk má své tajemství. Učitel pak položí na plátno nějakou věc (kaštan, kámen, kytaru aj.), pustí tichou relaxační hudbu a děti sedí a dívají se na předmět a při tom uvažují, jakým tajemstvím předmět oplývá. Poté děti mohou hovořit o svých představách a učitel by měl zaměřovat pozornost dětí ke kladným představám.¹⁴²

Pětileté (a starší) děti můžeme v průběhu dne překvapit hrou Umělé handicap. Hra spočívá ve zkoušení běžných aktivit s překážkami např. „*nasvačit se jednou rukou, s pomocí partnera a bez něj; nasvačit tak, že má jeden zavázané oči a druhý ho krmí; obléknout jen jednou rukou, s dopomocí druhého a bez pomoci; obout někomu boty a zavázat mu tkaničky.*“¹⁴³

Hry pro zdravé sebeprosazení

Autor zde vychází ze S. Kratochvíla. „*Schopnost zdravého sebeprosazení souvisí se sebeúctou.*“¹⁴⁴ Pokud se u dítěte objeví problémové chování (nevhodné, příliš ústupné či agresivní), většinou dochází i ke ztrátě sebeúcty. Cílem následujících her je odvrátit problémové chování navrácením sebeúcty, které mu pomůže lépe zvládat své chování. Modelové hry se zaměřují na trénování chování v určitých situacích a tím pomáhají rozvíjet osobnost dítěte. Pokud se dítě zdravě prosazuje, znamená to, že má schopnost¹⁴⁵ „*zahajovat, vést a zakončovat rozhovor; mluvit přirozeně před lidmi, k většímu množství lidí; požádat o laskavost; prosadit svůj oprávněný požadavek; jasně odmítnout; vyjadřovat své pocity.*“¹⁴⁶ Tyto hry jsou určeny pro děti ve věkovém rozmezí jedenáct až dvanáct let (a více), ale najdeme zde

141 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 94.

142 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 111.

143 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 110.

144 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 127.

145 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 127.

146 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 127.

jeden příklad hry pro děti čtyřleté. V této hře mají děti pojmenovávat své pocity, hra se jmenuje Mám rád, nemám rád. V této hře mají děti možnost vyjádřit, jak se cítí a díky tomu si ulevit či si utvořit lepší náhled na situaci a pomocí tohoto vyjádření dají druhým najevo co je jejich přáním a co naopak nechtějí. Při hře děti sedí v kruhu a doplňují konce vět, např.: Mám rád..., Nemám rád..., Líbí se mi když..., Nelíbí se mi když..., aj. Děti by neměly věty více komentovat, aby hra neztratila tempo. Zastavit by se ale mělo v případě překvapivého sdělení. Celou hru je vhodné ukončit pozitivně např. větou Těšíme se na...¹⁴⁷

Asertivní práva

Při těchto hrách se autor nechal inspirovat Š. Medzihorským. Hry jsou určeny pro děti starší čtyř let. „*Hlavní principy asertivity, způsobu zdravého sebeprosazení jsou shrnuty v souboru deseti základních práv: Mám právo posuzovat své vlastní chování, myšlenky a pocity a být si za ně a jejich důsledky sám odpovědný. Mám právo nenabízet žádné výmluvy, vysvětlení ani omluvy svého chování. Mám právo posoudit, zda a nakolik jsem odpovědný za řešení problémů druhých lidí. Mám právo změnit svůj názor. Mám právo dělat chyby a být si za ně odpovědný. Mám právo říci: Já nevím! Mám právo být nezávislý na dobré vůli druhých lidí. Mám právo dělat nelogická rozhodnutí. Mám právo říci: Já ti nerozumím. Mám právo říci: Je mi to jedno. Mám právo se svobodně rozhodnout.*“¹⁴⁸

Mezi asertivní techniky řadíme techniku škrábnuté gramodesky, při které „*opakujeme svůj požadavek nebo postoj, aniž bychom stupňovali napětí, stále stejně klidně a jasně. Otevřené dveře – namísto sporu přiznáváme kritikovi, že má do jisté míry pravdu. Negativní aserce – aktivně a se zájmem podporujeme manipulativní kritiku dotazy: A co myslíte, že jsem ještě neměl dělat?*“¹⁴⁹

Hra O zbloudilém koťátku je vhodná pro děti starší čtyř let. „*Vedoucí hry vypráví o děvčátku, které bylo smutné, protože se mu někam zaběhlo jeho oblíbené kotě. Postěžovalo si kamarádovi a chlapec se nabídl, že mu kotě najde a přinese.*“¹⁵⁰ Děti se pak aktivně zapojují a navrhují, co by dělaly, kdyby byly na místě chlapce, který šel kotě hledat – kde by hledaly, koho by při hledání mohl potkat, jaké překážky by musel překonat atd. Potom děti vytvoří příběh, který bude obsahovat sérii situací, do kterých se chlapec při hledání dostane, než

147 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 133.

148 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 134.

149 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 134.

150 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 142.

děvčátku koťátko přinese. Následně si děti pohádku zahrají.¹⁵¹

Děti starší pěti let si mohou zahrát hru Fotografie královského dvora, která nám může rozkrýt hierarchii a vztahy ve skupině dětí, ale taky jejich sebepojetí. Vedoucí hry zadá dětem úkol, aby nakreslily královský dvůr i s králem a královnou (mohou také přidat rádce, šaška, prince, strážce atd.). Děti se ve skupince musí domluvit během a během deseti minut obrázků nakreslit. Vedoucí nechává děti pracovat samostatně, nevstupuje do procesu kreslení. Potom si děti zvolí krále a královnou a připraví jim trůn a korunu. Nakonec celý královský dvůr učitel vyfotografuje.¹⁵² Po ukončení hry spolu všichni mluví o tom, „*kdo byl aktivní a kdo ne, kdo se nechal do své role dosadit a kdo si ji zvolil sám. Mluvíme také o tom, kdo se ve své roli cítí dobře a kdo by chtěl jinou atd. Na závěr někdy pustíme renesanční hudbu a královský dvůr odchází.*“¹⁵³

Známa je také publikace R. Portmann¹⁵⁴, která obsahuje sto padesát her pro zvládnutí zlosti a agresivity, tyto hry jsou ale určeny dětem od osmi do osmnácti let, takže pro potřeby mé bakalářské práce hry nebudu uvádět.

151 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 142.

152 Srov.: ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 155.

153 ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*, 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7, s. 155.

154 PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, 1. vyd., Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-094-4.

4. PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Úvod

Praktická část bakalářské práce se zabývá výzkumným šetřením agresivního chování u dětí předškolního věku v opavských mateřských školách.

4.2 Výzkumné cíle

Cílem bakalářské práce bylo zjistit:

- Výskyt agresivního chování u dětí předškolního věku.
- Faktory, které zapříčiňují výskyt agresivního chování u dětí.
- Jaké projevy agresivního chování se u dětí předškolního věku vyskytují.
- Jakými způsoby se dá agresivní chování u dětí zvládnout.

4.3 Výzkumné předpoklady (VP)

Na základě formulace cíle jsme stanovili následující výzkumné předpoklady.

- VP 1: Agresivita dětí předškolního věku se vyskytuje u více než 60% dětí.
- VP 2: Agresivitu u dětí předškolního věku nejvíce ovlivňují počítačové hry.
- VP 3: Nejčastějším projevem agresivního chování u dětí je agrese, která se navenek projeví (slovní nadávky, klení, křik...).
- VP 4: Agresivní chování se dá u dětí předškolního věku zvládnout hrou.

4.4 Popis sledovaného vzorku

Sledovaným vzorkem byly učitelky opavských mateřských škol s délkou praxe 3-39 let, pracující s různou věkovou kategorií dětí.

Délka praxe	Počet	Počet v %
Do 10 let	12	24 %
Do 20 let	27	54 %
Do 30 let	9	18 %
Do 40 let	2	4 %

Tabulka č. 1 – délka pedagogické praxe učitelek

Věk dětí	Počet	Počet v %
3-4,5leté děti	28	56 %
4,5-6ti leté děti	22	44 %

Tabulka č. 2 – věk dětí

4.5 Metody výzkumného šetření

Jako metodu výzkumného šetření jsem zvolila metodu dotazníku. Dotazník se skládal z patnácti otázek, které byly koncipovány jako uzavřené, tak z otázek, které byly koncipovány jako otevřené. Dotazník byl anonymní.

4.6. Postup při sběru dat

Dotazníky, týkající se agresivity u dětí předškolního věku, byly předány učitelkám těchto mateřských škol – MŠ Sedmikrásky, MŠ Pekařská a MŠ Sluníčko. Vyplněné dotazníky pak byly v únoru 2015 vyzvednuty. Všech 50 dotazníků, které jsem učitelkám rozdala, se vrátilo a bylo použito k vyhodnocení.

4.7. Šetření

Šetření je rozděleno na dvě části. V první části se zabývám vyhodnocením výzkumných předpokladů, jejichž výsledky jsou graficky zpracovány. Ve druhé části se zabývám vyhodnocením otázek z dotazníku, jehož výsledky jsou taktéž graficky zpracovány.

4.7.1 Šetření výzkumných předpokladů

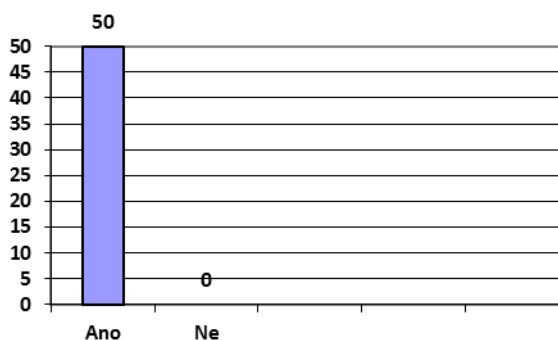
První část je zaměřena na vyhodnocení výzkumných předpokladů, jejichž výsledky jsou graficky zpracovány.

VP 1: Agresivita dětí předškolního věku se vyskytuje u více než 60 % dětí.

Setkal(a) jste se ve své pedagogické praxi s projevy agresivního chování u dětí?

a)ano

b)ne

Graf k VP 1

Ano=100 %

Ne = 0%

V první otázce, zda se již respondenti setkali ve své pedagogické praxi s projevy agresivního chování u dětí - všichni na tuto otázku odpověděli „ANO“. Výzkumný předpoklad se tak **potvrdil**.

VP 2: Agresivitu u dětí předškolního věku nejvíce ovlivňují počítačové hry.

Jaké faktory vedou podle Vás ke vzniku agresivního chování u dětí?

Počítačové hry	31x	62 %
Média	29x	58 %
Nedostatek času věnovaného dítěti	28x	56 %
Vrozené předpoklady	16x	32 %
Špatné životní prostředí pro dítě	15x	30 %
Šikana	10x	20 %
Stres u dětí	8x	16 %
Alkohol a drogy v rodině	6x	12 %
Nechtěné dítě	5x	10 %

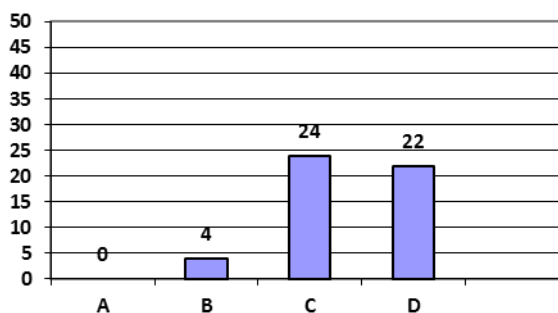
Tabulka k VP 2

Třicet jedna respondentů do svých odpovědí napsalo jako faktor „počítačové hry“, dvacet devětkrát zazněla odpověď „médiá“, dvacet osmkrát „nedostatek času věnovaného dítěti“, šestnáctkrát „vrozené předpoklady“, patnáctkrát „špatné životní prostředí pro dítě“, desetkrát „šikana“, osmkrát „stres u dětí“, šestkrát „alkohol a drogy v rodině“, pětkrát „nechtěné dítě“. Výzkumný předpoklad se **potvrdil**.

VP 3 :Nejčastějším projevem agresivního chování u dětí je agrese, která se navenek projeví (slovní nadávky, klení, křik...).

Jaký projev agrese u dětí vnímáte z pohledu své praxe za nejčastější?

- Agrese, kterou dítě na venek neprojeví (zčervenání, zblednutí, zatnutí zubů...)
- Agrese, která se navenek projeví (slovní nadávky, klení, křik...)
- Agrese, která se projeví destrukcí (rozbíjení věcí, bouchání dveřmi...)
- Agrese ve formě fyzického násilí (napadání druhého dítěte, učitele)

Graf k VP 3

- 0 %
- 8 %
- 48 %

d) 44 %

U otázky, jaký projev agrese u dětí vnímáte z pohledu své praxe za nejčastější, zvolilo dvacet čtyři respondentů možnost C „agrese, která se projeví destrukcí“, dvacet dva zvolilo možnost D „agrese, ve formě fyzického násilí“, čtyři zvolili možnost B „agrese, která se navenek projevívá“ (slovní nadávky, klení, křik). Možnost A, nezvolil nikdo. Výzkumný předpoklad se tak **nepotvrdil**.

VP 4 :Agresivní chování se dá u dětí předškolního věku zvládnout hrou.

Jak/jakými způsoby se dá podle vás zvládnout agresivní chování u dětí?

Zvládání agresivního chování relaxací	41x	82 %
Hrou	32x	64 %
Muzikoterapií	15x	30 %
Nevystavovat dítě stresu	11x	22 %
Vytvářet pro dítě klidné životní prostředí	9x	18 %
Terapie pevným objetím	4x	8 %
Schladiť dítě pod studenou vodou	3x	6 %

Tabulka k VP 4

Tato otázka byla také otevřená. V tabulce jsou uvedeny nejčastější odpovědi respondentů. Čtyřicet jedna respondentů uvedlo možnost „zvládání agresivního chování relaxací“, třicet dva krát se objevila možnost „hrou“, patnáct odpovědělo „muzikoterapií“, jedenáct „nevystavovat dítě stresu“, devět „vytvářet pro dítě klidné životní prostředí“, čtyřikrát „terapie pevným objetím“, třikrát „schladiť dítě pod studenou vodou“. Výzkumný předpoklad se tak **nepotvrdil**.

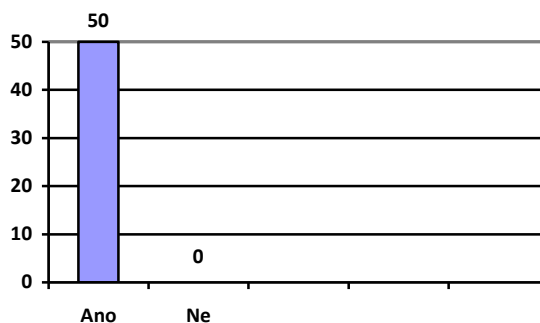
4.7.2 Šetření dat z dotazníku

V této části se zabývám vyhodnocením otázek z dotazníku, jehož výsledky jsou taktéž graficky a tabulkově zpracovány.

1. Setkal(a) jste se ve své pedagogické praxi s projevy agresivního chování u dětí?

a) ano

b) ne

Graf č. 1

a) 100 %

b) 0%

V první otázce, zda se již respondenti setkali ve své pedagogické praxi s projevy agresivního chování u dětí - všichni na tuto otázku odpověděli „ANO“.

2. Cítil(a) jste ze strany rodičů podporu a pochopení při řešení agresivního chování dětí?

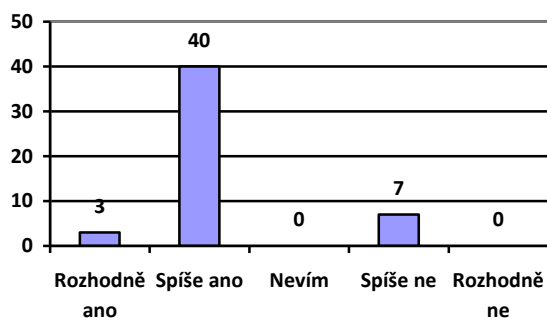
a) Rozhodně ano

b) Spíše ano

c) Nevím

d) Spíše ne

e) Rozhodně ne

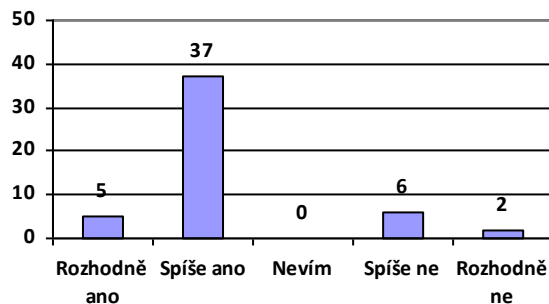
Graf č. 2

- a) 6 %
- b) 80 %
- c) 0 %
- d) 14 %
- e) 0 %

Na otázku druhou, zda respondenti cítili při řešení agresivního chování u dětí podporu a pochopení ze strany rodičů, odpovědělo čtyřicet „spíše ano“, sedm „spíše ne“ a tři „rozhodně ano“. Odpověď „nevím“ a „rozhodně ne“ nezvolil nikdo.

3. Cítil(a) jste ze strany vedení školy podporu a pochopení při řešení agresivního chování u dětí?

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) rozhodně ne

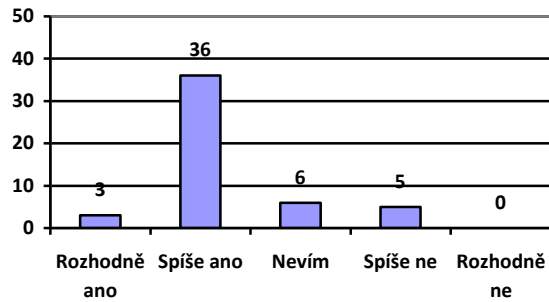
Graf č. 3

- a) 10 %
- b) 74 %
- c) 0 %
- d) 12 %
- e) 4 %

U třetí otázky, zda respondenti cítili ze strany vedení školy podporu a pochopení, odpovědělo třicet sedm respondentů „spíše ano“, šest „spíše ne“, pět „rozhodně ano“, dva „rozhodně ne“. Odpověď „nevím“ nevybral žádný respondent.

4. Vnímáte, že vaše kompetence k řešení agresivního chování u dětí jsou dostatečné?

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Rozhodně ne

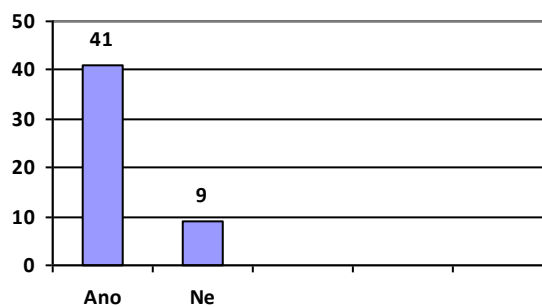
Graf č. 4

- a) 6 %
- b) 72 %
- c) 12 %
- d) 10 %
- e) 0 %

V otázce čtvrté, zda respondenti vnímají své kompetence k řešení agresivního chování u dětí jako dostatečné, odpovědělo třicet šest respondentů „spíše ano“, šest „nevím“, pět „spíše ne“, tři „rozhodně ano“ na odpověď „rozhodně ne“ neodpověděl nikdo.

5. Využíváte pomoc školského poradenského zařízení (SPC, PPP, SVP) při řešení problémů spojených s agresivním chováním u dětí?

- a) ano
- b) ne

Graf č. 5

a) 82 %

b) 18 %

Na otázku, zda respondenti využívají pomoc školských poradenských zařízení při řešení agresivního chování - čtyřicet jedna odpovědělo „ano“, devět „ne“.

6. Vnímáte odbornou podporu a pomoc školského poradenského zařízení (SPC, PPP, SVP) jako dostatečnou?

a) Rozhodně ano

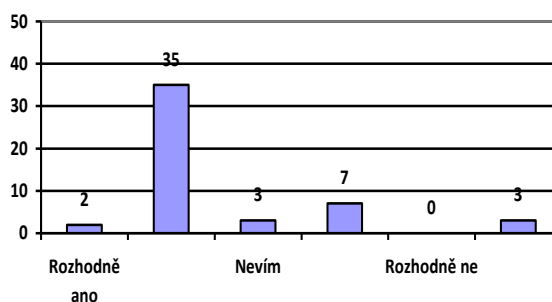
b) Spíše ano

c) Nevím

d) Spíše ne

e) Rozhodně ne

f) Nevyužíváme pomoc SPC a PPP

Graf č. 6

a) 4 %

b) 70 %

c) 6 %

d) 14 %

e) 0 %

f) 6 %

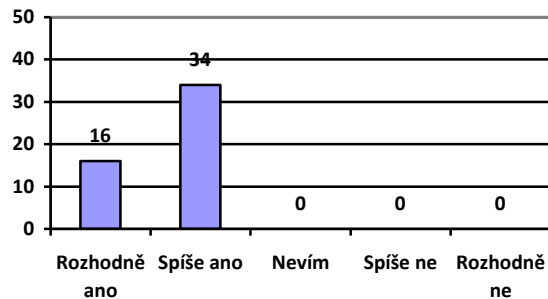
V otázce šesté, zda respondenti vnímají odbornou podporu a pomoc školského poradenského zařízení za dostatečnou, odpovědělo třicet pět „spíše ano“, sedm „spíše ne“, tři „nevím“, tři „nevyužíváme“, a dva „rozhodně ano“.

7. Míru agresivity u dětí předškolního věku vnímám jako závažnou.

a) Rozhodně ano

b) Spíše ano

- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Rozhodně ne

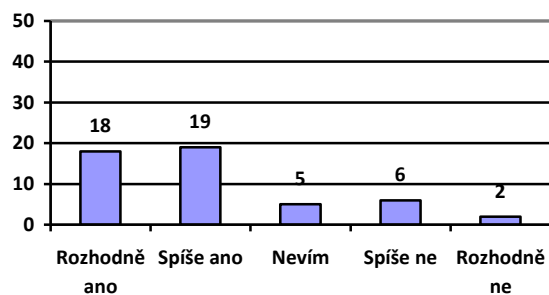
Graf č. 7

- a) 32 %
- b) 68 %
- c) 0 %
- d) 0 %
- e) 0 %

U otázky sedmé, zda respondenti vnímají míru agresivity u dětí předškolního věku jako závažnou, odpovědělo třicet čtyři respondentů „spíše ano“, šestnáct „ rozhodně ano“. Zbylé odpovědi nevyužil nikdo.

8. Ocenil(a) byste pomoc asistenta pedagoga při práci s dětmi s agresivním chováním?

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Rozhodně ne

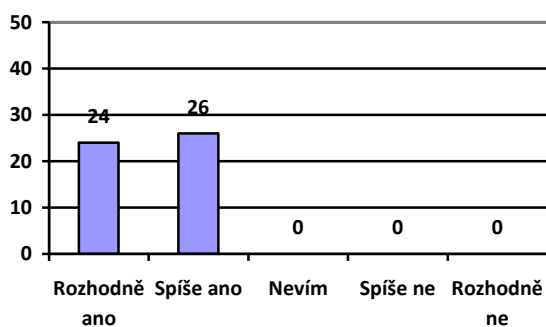
Graf č. 8

- a) 36 %
- b) 38 %
- c) 10 %
- d) 12 %
- e) 4 %

V otázce osmé, zda by respondenti ocenili pomoc asistenta pedagoga při práci s agresivními dětmi, odpovědělo devatenáct respondentů „spíše ano“, osmnáct „rozhodně ano“, šest „spíše ne“, pět „nevím“, dva „rozhodně ne“.

9. Ocenil(a) byste další vzdělávání v oblasti problematiky agresivity?

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Rozhodně ne

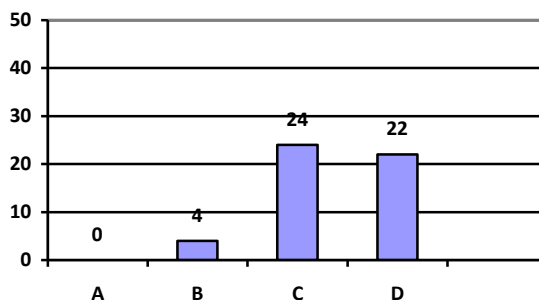
Graf č. 9

- a) 48 %
- b) 52 %
- c) 0 %
- d) 0 %
- e) 0 %

Na otázku devátou, zda by ocenili další vzdělávání v oblasti problematiky agresivity, odpovědělo dvacet šest respondentů „spíše ano“, dvacet čtyři „rozhodně ano“. Zbylé odpovědi nezvolil nikdo.

10. Jaký projev agrese u dětí vnímáte z pohledu své praxe za nejčastější?

- a) Agrese, kterou dítě na venek neprojevív (zčervenání, zblednutí, zatnutí zubů...)
- b) Agrese, která se navenek projeví (slovní nadávky, klení, křik...)
- c) Agrese, která se projeví destrukcí (rozbíjení věcí, bouchání dveřmi...)
- d) Agrese ve formě fyzického násilí (napadání druhého dítěte, učitele)

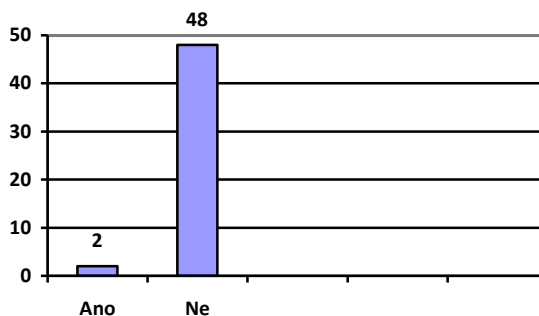
Graf č. 10

- a) 0 %
- b) 8 %
- c) 48 %
- d) 24 %

U desáté otázky, jaké projevy agrese u dětí vnímáte z pohledu své praxe za nejčastější, zvolilo dvacet čtyři respondentů možnost C „agrese, která se projeví destrukcí“, dvacet dva zvolilo možnost D „agrese, ve formě fyzického násilí“, čtyři zvolili možnost B „agrese, která se navenek projeví“ (slovní nadávky, klení..). Možnost A, nezvolil nikdo.

11. Setkal(a) jste se ve své praxi se sebepoškozováním u dětí?

- a) Ano
- b) Ne

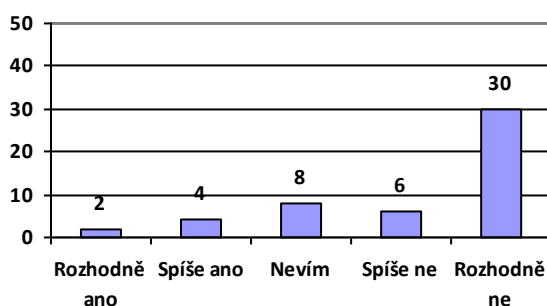
Graf č. 11

- a) 4 %
- b) 96 %

Na otázku jedenáctou, zda se již respondenti setkali ve své pedagogické praxi se sebepoškozováním u dětí, odpovědělo čtyřicet osm „NE“ a dva „ANO“.

12. Myslíte si, že je potrestání dítěte vhodné jako nápravný výchovný prostředek?

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Ne

Graf č. 12

- a) 4 %
- b) 8 %
- c) 16 %
- d) 12 %
- e) 60 %

V otázce dvanáct, zda si respondenti myslí, že je potrestání dítěte vhodné jako výchovný nápravný prostředek, odpovědělo třicet respondentů „rozhodně ne“, osm „nevím“, šest „spíše ne“, čtyři „spíše ano“, dva „rozhodně ano“.

13. Jaké faktory vedou podle Vás ke vzniku agresivního chování u dětí?

Počítačové hry	31x	62 %
Média	29x	58 %
Nedostatek času věnovaného dítěti	28x	56 %
Vrozené předpoklady	16x	32 %
Špatné životní prostředí pro dítě	15x	30 %
Šikana	10x	20 %
Stres u dětí	8x	16 %
Alkohol a drogy v rodině	6x	12 %
Nechtěné dítě	5x	10 %

Tabulka č. 3

Otázka číslo třináct byla otevřená, proto sem každý z dotazovaných mohl napsat více odpovědí. Pro přehled uvádím tabulku nejčastějších odpovědí. Třicet jedna respondentů do svých odpovědí napsalo jako faktor „počítačové hry“, dvacet devět krát zazněla odpověď „médiá“, dvacet osm krát „nedostatek času věnovaného dítěti“, šestnáct krát „vrozené předpoklady“, patnáct krát „špatné životní prostředí pro dítě“, deset krát „šikana“, osmkrát „stres u dětí“, šestkrát „alkohol a drogy v rodině“, pětkrát „nechtěné dítě“.

14. Jak/jakými způsoby se dá podle Vás zvládnout agresivní chování u dětí?

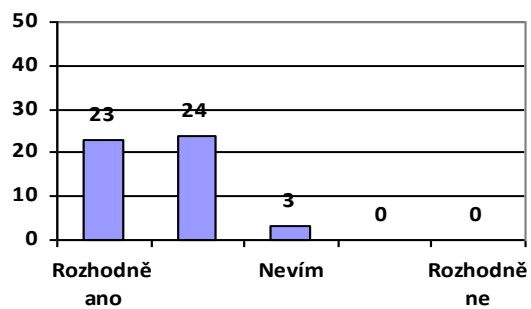
Zvládání agresivního chování relaxací	41x	82 %
Hrou	32x	64 %
Muzikoterapií	15x	30 %
Nevystavovat dítě stresu	11x	22 %
Vytvářet pro dítě klidné životní prostředí	9x	18 %
Terapie pevným objetím	4x	8 %
Schlazit dítě pod studenou vodou	3x	6 %

Tabulka č. 4

Tato otázka byla taktéž otevřená. V tabulce jsou uvedeny nejčastější odpovědi respondentů. Čtyřicet jedna respondentů uvedlo možnost „zvládání agresivního chování relaxací“, třicet dva krát se objevila možnost „hrou“, patnáct odpovědělo „muzikoterapií“, jedenáct „nevystavovat dítě stresu“, devět „vytvářet pro dítě klidné životní prostředí“, čtyřikrát „terapie pevným objetím“, třikrát „schlazit dítě pod studenou vodou“.

15. Myslíte si, že se dá agresivní chování usměrnit hrou, která je přímo zaměřená na zvládání agrese? (Tyto cílené hry popisují ve svých knihách např. Z. Šímanovský, A. Erkertová)

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Ne

Graf č. 13

- a) 46 %
- b) 48 %
- c) 6 %
- d) 0 %
- e) 0 %

V patnácté otázce, zda se dá agresivní chování usměrnit hrou přímo zaměřenou na zvládnutí agrese, odpovědělo dvacet čtyři respondentů „spíše ano“, dvacet tři „rozhodně ano“, tři „nevím“. Zbylé odpovědi nevolil nikdo.

4.8 Diskuze

Na začátku bakalářské práce jsme stanovili čtyři výzkumné předpoklady:

- VP 1: Agresivita dětí předškolního věku se vyskytuje u více než 60% dětí.
- VP 2: Agresivitu u dětí předškolního věku nejvíce ovlivňují počítačové hry.
- VP 3: Nejčastějším projevem agresivního chování u dětí je agrese, která se navenek projeví (slovní nadávky, klení, křik...).
- VP 4: Agresivní chování se dá u dětí předškolního věku zvládnout hrou.

Výsledkem šetření prvního výzkumného předpokladu bylo překvapivě zjištěno, že se již ve své pedagogické praxi všichni respondenti setkali s projevy agresivního chování u dětí – všichni na tuto otázku odpověděli „ANO“. Výzkumný předpoklad se tak potvrdil.

Výsledky šetření druhého výzkumného předpokladu ukázaly, že třicet jedna respondentů do svých odpovědí napsalo jako faktor „počítačové hry“, tudíž se výzkumný předpoklad potvrdil. V dnešní době se počítače stávají nezbytnou součástí života už i pro děti mateřských škol. Když se dítěte zeptáte, co bude dělat doma po návratu z mateřské školy, odpoví vám, že si bude hrát na počítači, či sledovat pohádky. Rodiče na své děti nemají dostatek času, a proto je raději posadí k počítači a dovolí jim někdy hrát hry, které se pro předškolní věk dítěte často nehodí. Počítačové hry mohou mít dle psychologů vliv na agresivní chování předškolních dětí. Dítě je hrou pohlceno a může se stát, že nastanou problémy s rozlišením reálného světa od světa virtuálního. Druhou nejčastější odpovědí byla odpověď „médiá“, která zazněla dvacet devět krát. Dvacet osmkrát zazněl „nedostatek času věnovaného dítěti“, šestnáctkrát „vrozené předpoklady“, patnáct krát „špatné životní prostředí pro dítě“, deset krát „šikana“, osmkrát „stres u dětí“, šestkrát „alkohol a drogy v rodině“, pětkrát „nechtěné dítě“.

Výsledek šetření třetího výzkumného předpokladu ukázal, že respondenti vnímají za nejčastější projev agresivního chování u dětí „agresi, která se projeví destrukcí (rozbíjení věcí, bouchání dveřmi, bouchání židlemi)“. Tuto odpověď zvolilo dvacet čtyři respondentů. Druhou nejčastější odpovědí byla odpověď „agrese ve formě fyzického násilí (napadání druhého dítěte)“, tuto odpověď zvolilo dvacet dva respondentů. Překvapivě až na třetím místě zazněla odpověď „agrese, která se navenek projeví (slovní nadávky, klení, křik)“. Tuto možnost vybrali pouze čtyři respondenti. Můj výzkumný předpoklad se tak nepotvrdil.

Zvládání agresivity hrou se ve výsledcích objevilo až na druhém místě. Tuto možnost do svých odpovědí napsalo třicet dva respondentů. Můj výzkumný předpoklad se tak nepotvrdil. Na prvním místě byla odpověď „zvládání agresivního chování relaxací“, tu napsalo čtyřicet

jedna respondentů. Na místě dalším následovala „muzikoterapie“, která se ve výsledcích objevila patnáctkrát, možnost „nevystavovat dítě stresu“ se objevila jedenáctkrát, dále „vytvářet pro dítě klidné prostředí“ se objevilo devětkrát, „terapii pevným objekty“ do svých výsledků napsali čtyři respondenti, „schladit dítě pod studenou vodou“ napsali respondenti tři. Většina respondentů z uvedených výsledků cítí podporu a pomoc ze strany rodičů při řešení agresivního chování. Tři respondenti zvolili možnost „rozhodně ano“, čtyřicet jedna respondentů zvolilo možnost „spíše ano“, jen sedm respondentů se přiklonilo k možnosti „spíše ne“.

V otázce, zda respondenti cítí podporu a pochopení ze strany vedení školy, jsem se dozvěděla, že většina respondentů podporu a pochopení ze strany vedení školy cítí. Pět respondentů zvolilo možnost „rozhodně ano“, třicet sedm zvolilo možnost „spíše ano“, šest zvolilo možnost „spíše ne“ a pouze dva „rozhodně ne“.

Většina respondentů z uvedených výsledků cítí, že má dostatečné kompetence k řešení agresivního chování u dětí předškolního věku. Pět respondentů uvedlo odpověď „rozhodně ano“, třicet šest „spíše ano“, šest respondentů zvolilo možnost „nevím“ a jen pět respondentů možnost „spíše ne“.

Respondenti uvedli, že většina z nich využívá pomoc školského poradenského zařízení (SPC, PPP, SVP) při řešení problémů spojených s agresivním chováním dětí. Čtyřicet jedna respondentů zvolilo možnost „ANO“ a devět respondentů zvolilo možnost „NE“.

Odbornou podporu a pomoc školského poradenského zařízení (SPC, PPP, SVP) vnímá většina respondentů za dostatečnou. Dva respondenti uvedli možnost „rozhodně ano“, třicet pět „spíše ano“, sedm „spíše ne“, pět respondentů uvedlo možnost „nevím“ a pět možnost „nevyužíváme pomoc SPC, PPP, SVP“.

Míru agresivity u dětí předškolního věku vnímají respondenti za závažnou. Možnost „rozhodně ano“ napsalo šestnáct respondentů, „spíše ano“ třicet čtyři respondentů.

Většina respondentů by také ocenila pomoc asistenta pedagoga při práci s dětmi s agresivním chováním. Na otázku, zda by pomoc ocenili, odpovědělo osmnáct respondentů „rozhodně ano“, devatenáct „spíše ano“, pět odpovědělo „nevím“, šest „spíše ne“, dva zvolili možnost „rozhodně ne“.

Další vzdělávání v oblasti problematiky agresivity by respondenti ocenili. Dvacet čtyři respondentů „rozhodně ano“ a dvacet šest „spíše ano“.

Se sebepoškozováním u dětí se většina respondentů neseetkala. Čtyřicet osm respondentů se s tímto problémem neseetkalo, pouze dva respondenti se již se sebepoškozováním u dětí setkali.

Potrestání dítěte jako výchovný nápravný prostředek pro většinu respondentů není vhodný. Třicet respondentů zvolilo možnost odpovědi „rozhodně ne“, šest „spíše ne“, osm „nevím“, čtyři „spíše ano“, dva „rozhodně ano“.

Většina respondentů zastává názor, že se dá agresivní chování usměrnit hrou, která je přímo zaměřená na zvládnání agrese. Dvacet čtyři respondentů zvolilo možnost „rozhodně ano“, dvacet čtyři „spíše ano“ a pět možnost „nevím“.

Závěr

V teoretické části své bakalářské práce jsem díky studiu dostupné literatury o agresivním chování v předškolním věku mohla vytvořit ucelený přehled o agresivním chování, agresivitě a agresi. Těmto pojmům se věnovala první kapitola mé práce. Hluběji jsem se zaměřila na agresivní chování a jeho psychologickou charakteristiku, teorii agresivního chování, a také na to, co aktivuje či motivuje agresivní chování. Ve druhé kapitole jsem se věnovala projevům agresivního chování v jednotlivých vývojových fázích, od nitroděložního vývoje až do tří let věku dítěte. Tato kapitola také popisovala citový, či morálně etický vývoj, který probíhá v předškolním věku. Třetí část druhé kapitoly se zaměřila na možné faktory vzniku agresivního chování. Poslední, třetí kapitola teoretické části mé práce se zaměřila na zvládání agresivního chování s popisem her, které jsou vhodné pro nápravu tohoto chování.

V praktické části jsem se věnovala rozboru dotazníkového šetření, které mělo zmapovat, zda učitelky opavských Mateřských škol využívají odbornou pomoc jiného školského zařízení, které by jim mohlo pomoci správně reagovat na agresivní chování dětí v rámci výchovně vzdělávacího procesu. Následně jsem také chtěla zmapovat výskyt agresivního chování v opavských Mateřských školách, projevy agresivního chování, se kterými se učitelky nejvíce setkávají a jakým způsobem by takového chování řešily.

Literatura

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd., Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5

ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*. 2. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-426-7

ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*, 1. vyd., Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd., rozš. a přeprac., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Portál: Praha, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0

PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci: v životě i v procesu psychoterapie*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-593-0

VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do psychologie*, neznámé vyd., dotisk, Praha: Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0015-3

EDELSBERGER, Ludvík a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H&H, 2000. ISBN 80-86022-76-5

HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: BUDKA, 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5

PRŮCHA J., WALTEROVÁ E., MAREŠ J. *Pedagogický slovník*. Nové, rozšířené a aktualizované vydání, 6. vyd., Praha: Portál, 2009. 395s. ISBN 978-80-7367-647-6

ANTIER, E. *Agresivita dětí*, 1. vyd., Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-808-2

MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. (eds.) *Psychologie pro učitelky mateřské školy*, 1. vyd., Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-799-X

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0,

PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, 1. vyd., Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-094-4.

DEISLER, H. H. *Každodenní problémy v mateřské škole*, 1. vyd., Praha: Portál, 1994, ISBN 80-7178-010-3.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, 5. vyd., Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-504-2.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*, 1. vyd., Praha: Grada, 1997, ISBN 80-7169-587-4

Přílohy:

Příloha č. 1 Příběhy s pohybem

Ježkovy bodlinky

Hra pro děti starší čtyř let.

Ke hře potřebujeme ježky - masážní nebo tenisové míčky

*„Ježeček se stočil pěkně do kuličky,
jsou z něj vidět jenom samé ostré špičky.*

(Každé dítě kutálí střídavě pravou a levou nohou svého ježka kolem sebe.)

*Chtěl by se jen kutálet, třeba celý rok,
i když takhle nemůže ujít ani krok.*

(Všichni stále kutálejí svého ježka kolem dokola.)

*Zprvu mu to nevadí, nemusí se bát,
že by musel před někým rychle utíkat.*

(Děti ještě stále kutálejí ježka.)

*Jednou ale napadne ho zcela nenadále,
že by se měl podívat aspoň o kus dále.*

(Teď nechají spočinout jednu nohu v klidu na míči.)

*Pomaloučku vystrkuje svůj zvědavý nos,
čichá, kouká a poslouchá, co si zpívá kos.*

(Děti vztyčí hlavu a natáhnou špičku nosu směrem k nebi.)

*Pak se celý rozbalí,
a vydá se do dále.*

(Všichni se protahují a vypínají. Potom pohybují ježkem po místnosti pomocí chodidla.)

*Z velikého kopce slézá, svěží vzdoušek dýchá,
přitom všechny kouty kolem řádně pročenicá.*

(Všechny děti pohybují ježkem po celé místnosti střídavě oběma nohama.)

*Nejvíce ho ale baví čmuchtat ve křoví,
každou chvíli odtud něco šťastně vyloví.*

(Děti si prohlížejí celou místnost a vždy, když něco zajímavého najdou, nechají chvíli nohu na míči v klidu a pak zase pokračují v pohybu.)

*Zvířata ted' mají ježka zase velmi ráda,
vítají ho všechna jako svého kamaráda.*

(Děti pohybují svými míčky – ježky pomalu po místnosti.)

*Přátelsky mu všichni kolem packy podávají,
rádi by ho provázeli po okolním kraji.*

(Kdykoli se dva hráči potkají, podají si ruce.)

*Do klubka se ježek ted' už jenom zřídka stočí,
pouze když má strach, že na něj někdo zaútočí.*

(Všechny děti kutálejí svůj míček dokola střídavě levou a pravou nohou.)

*Dobře ví, že v klubičku nemůže být stále,
že když hrozba pomine, musí jít zas dále.*

(Všichni zase pohybují míčkem po místnosti.)

*Jestliže chce dobře poznat celý širý svět,
musí chodit po nohou, ne se kutálet.*

(Děti si prohlížejí předměty v místnosti, a když něco objeví, nechají chvíli míček v klidu.)

*Když se ježek šťastně vrátil z té své dlouhé túry,
lehl si a vzpomínal na zážitků fůry.*

(Každý pohybuje ježkem pomalu po místnosti. Potom nechá nohu na míči v klidu.)¹⁵⁵

155 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 73-74.

Příloha č. 1 Příběhy s pohybem

Zápas mezi draky

Hra pro děti starší pěti let.

Pro tuto hru si musíme s dětmi vyrobit draka z papíru.

*„Na podzim, když vítr duje,
hejno draků vzduchem pluje.*

(Všichni drží v ruku papírové draky a sedí na bobku. Z této pozice pomalu vstávají a ukazují přítom své draky.)

*Líbí se i malé myšce:
Jak jsou překrásní v té výšce!*

(Děti chodí po místnosti a pyšně ukazují své draky.)

*Létat vzhůru a pak zase zpátky,
to jsou jejich oblíbené hrátky.*

(Každý se při chůzi vypíná do výšky a pak ohýbá dolů.)

*Dovedou však všichni létat také pěkně dokola,
takovému kolotoči sotva kdo z nich odolá.*

(Děti chodí za sebou v kruhu.)

*Pak zafouká silný vítr od vody
a hned začnou velké dračí závody.*

(Všichni chodí co nejrychleji – neměli by utíkat – kolem dokola a snaží se vzájemně předejít.)

*Závody však pokaždé rychlý konec mají,
protože se při nich všichni strašně pohádají.*

(Děti se zastaví a dělají, jako by se spolu hádaly.)

*Draci jsou pak zase spolu ve výši,
promluvit je ale nikdo neslyší.*

(Děti chodí kolem sebe beze slova.)

*Ve větru se pomalu a lehce kolébají,
nikoho se přitom vůbec na nic nezeptají.*

(Všichni chodí pomalu po místnosti a tváří se přitom smutně.)

I když nepromluví slovo s druhem druh,

vytvoří pak draci jeden velký kruh.

(Celá skupina vytvoří velký kruh.)

*A když bouřka na nebi nelítostně řádí,
podrží se za ruce jako kamarádi.*

(Děti položí draky na zem a chytí se spolu za ruce.)

*Až zlá bouřka pomine, chceme si zas hrát,
už nikdy se mezi sebou nebudeme prát.*

(Tuto větu všichni opakují.)

*Bouřka už je daleko, i ten černý mrak,
ve vzduchu zas poletuje vedle draka drak.*

(Děti se spolu radostně objímají.)¹⁵⁶

156 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 67-70.

Příloha č. 2 Pohlazení na každý den

Dvě malé ruce

Hra pro děti starší čtyř let.

*„Dvě malé ruce ti putují po zádech,
svaly ti osvěží, posílí i tvůj dech.*

(Dlaněmi pomalu hladíme druhého po zádech.)

*Ruce krouží dokola, výš a zase níž,
zádům by to mohlo stačit, nemyslíš?*

(Pohybujeme dlaněmi krouživě po zádech.)

*Také hlavu pohladí, a to velmi jemně,
aby ti snad nebylo se mnou nepříjemně.*

(Hladíme oběma rukama po hlavě.)

*A potom ti proteplí obě ramena,
aby se ti netřásla strachem kolena.*

*(Na každé rameno položíme jednu ruku.)*¹⁵⁷

Žába na zdi

*„Žába na zed' vyskakuje, velkou mouchu chytá,
ale moucha, i když velká, přespříliš je hbitá.*

(Cupitáme ukazováčkem a prostředníčkem po zádech.)

*Od jedné zdi k té druhé jen litá sem a tam:
Takhle já tě, milá moucho, stěží nachytám!*

(Cupitáme po zádech kolem dokola špičkami obou prstů.)

*Zatímco se žába kolem marně rozhlíží,
čilá moucha rychle mizí někde ve spíži.*

(Dlaněmi kloužeme po zádech dolů.)

*A tak žába odskákala dolů k rybníčku
a tam kváká starou známou žabí písničku.*

*(Ukazováčkem a prostředníčkem cupitáme po zádech a kvákáme přitom jako žába.)*¹⁵⁸

157 ERKERT, A., *Hry pro usměrňování agresivity*, 2. vyd., Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-885-2, s. 81.

Příloha č. 3 Dotazník

Vážená kolegyně, vážený kolego,

jmenuji se Markéta Zdrálková a jsem studentkou Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své bakalářské práci se zabývám tématem „Agresivita u dětí předškolního věku.“

V rámci této práce provádím průzkum, ve kterém bych chtěla zmapovat situaci ve vaší mateřské škole. Proto se na Vás dovoluji obrátit s žádostí o vyplnění následujícího dotazníku. Odpovědi jsou anonymní a výsledky tohoto průzkumu budou sloužit výhradně ke studijním účelům.

U otázek prosím vždy označte jen jednu odpověď. Pokud je u otázek napsáno „vypište“ prosím o vypsání co nejvíce konkrétních příkladů z praxe.

- 1. Setkal(a) jste se ve své pedagogické praxi s projevy agresivního chování u dětí?**
 - a)ano
 - b)ne

- 2. Cítil(a) jste ze strany rodičů podporu a pochopení při řešení agresivního chování dětí?**
 - a)Rozhodně ano
 - b)Spíše ano
 - c)Nevím
 - d)Spíše ne
 - e)Rozhodně ne

- 3. Cítil(a) jste ze strany vedení školy podporu a pochopení při řešení agresivního chování u dětí?**
 - a)Ano
 - b)Ne

- 4. Vnímáte, že vaše kompetence k řešení agresivního chování u dětí jsou dostatečné?**
 - a)Rozhodně ano
 - b)Spíše ano
 - c)Nevím
 - d)Spíše ne
 - e)Rozhodně ne

- 5. Využíváte pomoc školského poradenského zařízení (SPC, PPP, SVP) při řešení problémů spojených s agresivním chováním u dětí?**
 - a)ano
 - b)ne

6. Vnímáte odbornou podporu a pomoc školského poradenského zařízení (SPC, PPP, SVP) jako dostatečnou?

- g) Rozhodně ano
- h) Spíše ano
- i) Nevím
- j) Spíše ne
- k) Rozhodně ne
- l) Nevyužíváme pomoc SPC a PPP

7. Míru agresivity u dětí předškolního věku vnímám jako závažnou.

- f) Rozhodně ano
- g) Spíše ano
- h) Nevím
- i) Spíše ne
- j) Rozhodně ne

8. Ocenil(a) byste pomoc asistenta pedagoga při práci s dětmi s agresivním chováním?

- f) Rozhodně ano
- g) Spíše ano
- h) Nevím
- i) Spíše ne
- j) Rozhodně ne

9. Ocenil(a) byste další vzdělávání v oblasti problematiky agresivity?

- f) Rozhodně ano
- g) Spíše ano
- h) Nevím
- i) Spíše ne
- j) Rozhodně ne

10. Jaký stupeň agrese u dětí vnímáte z pohledu své praxe za nejčastější?

- e) Agrese, kterou dítě na venek neprojeví (zčervenání, zblednutí, zatnutí zubů...)
- f) Agrese, která se navenek projeví (slovní nadávky, klení...)
- g) Agrese, která se projeví destrukcí (rozbíjení věcí, bouchání dveřmi...)
- h) Agrese ve formě fyzického násilí (napadání druhého dítěte, učitele)

11. Setkal(a) jste se ve své praxi se sebepoškozováním u dětí?

- a) Ano
- b) Ne

12. Myslíte si, že je potrestání dítěte vhodné jako nápravný výchovný prostředek?

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Ne

13. Jaké faktory vedou podle Vás ke vzniku agresivního chování u dětí?

Vypište:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

14. Jak/jakými způsoby se dá podle Vás zvládnout agresivní chování u dětí?

Vypište:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

15. Myslíte si, že se dá agresivní chování usměrnit hrou, která je přímo zaměřená na zvládnání agrese? (Tyto cílené hry popisují ve svých knihách např. Z. Šimanovský, A. Erkertová)

- a) Rozhodně ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Ne

Anotace

Jméno a příjmení:	Markéta Zdrálková
Katedra:	Katedra psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	Mgr. Michaela Pugnerová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Agresivita u dětí předškolního věku.
Název v angličtině:	The Preschool Age Aggressiveness
Anotace práce:	Bakalářská práce pojednává o agresivním chování dětí předškolního věku. Věnuje se vysvětlením pojmů agresivní chování, agresivita, agrese. Popisuje projevy agresivního chování v jednotlivých vývojových fázích dítěte. Zabývá se zvládnutím agresivního chování dětí předškolního věku. Praktická část je věnována výzkumu výskytu agresivního chování u dětí v Opavských mateřských školách.
Klíčová slova:	Agresivní chování, agresivita, agrese
Anotace v angličtině:	The Bachelor thesis deals with the preschool age aggressiveness. The terms as aggressive behaviour, aggressiveness and aggression are clarified. It recounts the display of aggressive behaviour in particular stages of the child's development. The thesis delineates methods of mastering the preschool age aggressiveness. The practical part provides insight into the research focused on occurrence of aggressive behaviour at the nursery schools in Opava region.
Klíčová slova v angličtině:	aggressive behaviour, aggressiveness, aggression
Přílohy vázané v práci:	3
Rozsah práce:	71 stran
Jazyk práce:	Český